

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Koncept obyčejného člověka v prozaické tvorbě Karla Čapka
Analysis of an ordinary person in the prosaic work of Karel Čapek

Dominika Dítětová

Vedoucí práce: Mgr. Filip Kumberek, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Koncept obyčejného člověka v prozaické tvorbě Karla Čapka potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 11. 7. 2022

Především chci poděkovat Mgr. Filipu Kombercovi, Ph. D. za odborné vedení, čas, který věnoval mé práci, a mnoho cenných rad, které mi při práci udělil.

ABSTRAKT

Ve své práci s názvem *Koncept obyčejného člověka v prozaické tvorbě Karla Čapka* jsem se pokusila charakterizovat koncept obyčejného člověka, se kterým Karel Čapek přišel ve své románové trilogii, především v románu *Obyčejný život*.

Poté jsem zmapovala interpretace různých literárních vědců a kritiků a shrnula jejich přístup k tomuto konceptu. Recepce jsem rozdělila chronologicky, abych mohla zjistit, jestli měla doba vzniku interpretace vliv na její obsah. Nejdříve jsem se věnovala recepcím ve třicátých letech, poté recepcím v době socialismu, tedy mezi lety 1948 – 1989, a nakonec recepcím po roce 1989. Vycházela jsem z konkrétních statí literárních vědců.

Po zmapování těchto recepcí jsem došla k závěru, že ve třicátých letech tento koncept kritika, kterou ve své práci zmiňuji, spíše přijala, ač s menšími či většími výhradami, avšak tento koncept rozhodně nebyl přijímán celou literární obcí. Po roce 1948 se přístup k Čapkovi rozdělil. Jeden proud recepce byl v duchu literárněvědného marxismu-leninismu, který Čapkův koncept buď kritizoval, anebo dezinterpretoval. Dalším proudem byla recepce, která se snažila balancovat mezi kulturními normami doby a odlišnými přístupy k literárním dílům, a posledním proudem pak byla recepce, která se vyhnula noetické filozofii a zaměřila se na jiná hlediska tohoto konceptu. Po roce 1989 už opět nebylo nutné Čapkovu filozofii kritizovat, a tak se literární věda zabývá jak jeho filozofií, tak dalším možným pohledům na tento koncept.

KLÍČOVÁ SLOVA

Karel Čapek, románová trilogie, literární recepce, koncept obyčejného člověka, noetika

ABSTRACT

In my work entitled *Analysis of an ordinary person in the prosaic work of Karel Čapek*, I tried to characterise the concept of the ordinary person that Karel Čapek came up with in his novel trilogy, especially in the novel *Ordinary life*.

Then I mapped the interpretations of various literary scholars and critics and summarised their approach to this concept. I divided the reception chronologically so that I could determine whether the time of the interpretation had an effect on its content. I first devoted myself to receptions in the 1930s, then to receptions during the socialist era, ie between 1948 and 1989, and finally to receptions after 1989. My research was based on specific articles by literary scholars.

After mapping these receptions, I came to the conclusion that in the 1930s this concept was criticised by the comments mentioned in my work, albeit with more or less reservations, but this concept was certainly not accepted by the entire literary community. After 1948, approach to Čapek split. One stream of reception was in the spirit of literary Marxism-Leninism, which either criticised or misinterpreted Čapek's concept. Another stream was the reception, which sought to balance between the cultural norms of the time and different approaches to literary works, and the last stream was the reception, which avoided noetic philosophy and focused on other aspects of the concept. After 1989, it was no longer necessary to criticise Čapek's philosophy, so literary science deals with both his philosophy and other possible views on this concept.

KEYWORDS

Karel Čapek, novel trilogy, literary reception, analysis of an ordinary person, noetics

Obsah

Úvod	6
1 Koncept obyčejného člověka u Karla Čapka.....	8
1.1 Noetická trilogie	10
1.2 Obyčejný život.....	11
2 Recepce konceptu obyčejného člověka	16
2.1 Recepce ve 30. letech.....	16
2.2 Recepce v letech 1948 – 1989	25
2.2.1 Recepce odrážející dobu.....	26
2.2.2 Recepce se snahou o změnu přístupu	31
2.2.3 Recepce odkrývající nová hlediska konceptu.....	33
2.3 Recepce po roce 1989	38
Závěr.....	42
Bibliografie.....	46

Úvod

Po konci první světové války a vzniku samostatného Československého státu se česká literatura začala velmi rychle rozvíjet. Umění přestalo být ovlivňováno státní mocí a díky této svobodě vznikla ohromná pluralita, kdy vedle sebe existovalo mnoho uměleckých proudů a skupin. Od dvacátých let pronikala do literatury avantgarda se svým zájmem o reálný svět, moderní technologie, vědecké objevy a městské prostředí plné světla a zvuků, čímž se odlišuje od směrů literární moderny, jako byl především symbolismus a dekadence, která se obracela spíše k nereálným světům. Na avantgardní umění měl vliv také unanimismus, myšlenkový směr počátku dvacátého století, který zdůrazňoval víru v jednotu a pocit lidské sounáležitosti, v čemž spatřoval východisko z pocitu osamění, do kterého člověka dostala válka a moderní svět, který se stával stále více individualistickým. Na myšlenky unanimismu navazovala zejména proletářská literatura, zabývající se především o život dělnické třídy, a také vitalismus, směr oslavující každodenní život. V české kultuře taktéž významnou roli zaujímal poetismus vycházející z každodenního života, který vyzdvihuje zejména technický pokrok, lidskou vynalézavost a lidovou zábavu.

To vše mělo vliv na to, že literárním světem rezonovalo téma každodenního života a obyčejného člověka. Jako v jiných dobách byl hrdinou vesnický silák, byl v této době hrdinou takový obyčejný člověk, který vedl svůj obyčejný život. Je ovšem přirozené, že každý z autorů na svého hrdinu pohlížel jinak, pro každého byl obyčejným člověkem někdo jiný. Díky tomu vzniklo množství děl, ve kterých můžeme vidět celou přehlídku různých obyčejných postav.

Někteří autoři však s „velebením“ obyčejného člověka nesouhlasili, považovali takové hrdiny za měšťácké a bez vyšších zájmů. Kvůli tomu vznikaly v literárním světě spory, které občas prosakují i do dnešní doby. Autoři a kritici reagovali na jiné autory v literárních časopisech a novinách, jedni obyčejného člověka vášnivě bránili, druzí ho rvali na cucky.

V této době byl významnou postavou nejen literárního, ale i společenského světa Karel Čapek. Zejména v jeho dílech se objevuje postava obyčejného člověka, v některých je přímo ústřední postavou a hlavním tématem. Takovou knihou je *Obyčejný život*, jedna část noetické trilogie, které se stala jádrem mého zkoumání. Právě tento román, ve kterém se Karel Čapek

snaží čtenářům vysvětlit, jak chápe lidské poznání, mě přivedl k tomu, abych se zajímala o tento typ hrdiny více.

Když jsem se později dozvíдалa více o společenském kontextu té doby, o sporech, které probíhaly například v časopise *Přítomnost*, který vedl novinář a spisovatel Ferdinand Peroutka, přišlo mi velmi zajímavé zmapovat, jak na pojetí obyčejného člověka nahlízejí různí lidé v různých dobách. Jestli se pochopení tohoto románu v době jeho vzniku liší od pohledu na něj například v době socialismu.

Právě to je hlavním úkolem mé práce – vysvětlit Čapkovo pojetí obyčejného člověka a poté zmapovat recepci tohoto románu v různých obdobích naší historie. Naštěstí je osobnost Karla Čapka tak veliká a jeho dílo tak významné, že kritici, teoretici a autoři měli potřebu na něj reagovat a znovu ho zkoumat i po jeho smrti, dokonce tuto potřebu mají dodnes.

Ve své práci jsem vycházela především z knihy Viktora Kudělky *Boje o Karla Čapka*, ze které jsem čerpala informace o nejdůležitějších literárních vědcích v dané době, kteří se Čapkův román pokusili interpretovat. Poté jsem již pracovala s jejich konkrétními interpretacemi, jejichž nejdůležitější body týkající se Čapkova konceptu obyčejného člověka jsem se pokusila shrnout a ukázat, jak který literární vědec k tomuto konceptu přistupoval, a jaký vliv na jeho přístup mohla mít doba, ve které svoji interpretaci tvořil. Dále jsem zmínila také myšlenky či náměty, které byly originální či v Čapkově románu spatřovaly něco nového.

První kapitolu jsem věnovala vlivům, které silně působily na Čapka a Čapkovu tvorbu. Také jsem se pokusila shrnout koncept, s jakým Čapek ve své trilogii a především v poslední části *Obyčejný život* přišel. K reflexi interpretací jsem přistupovala chronologicky, nejdříve věnuji kapitolu recepcím ve třicátých letech, poté se zaměřuji na recepce mezi lety 1948–1989 a nakonec recepcím novodobým, tedy po roce 1989.

1 Koncept obyčejného člověka u Karla Čapka

Karel Čapek bývá označován za demokrata, pragmatistu, humanistu či relativistu. S jeho jménem jsou svázáni i všeobecně známí pátečníci, tedy diskusní klub, který se scházel každý pátek ve vile bratří Čapků na Vinohradech a do kterého patřili například Čapkovi kolegové z redakce *Lidových novin*, tedy Karel Poláček či Vladimír Vančura. Diskusí se účastnil i Ferdinand Peroutka, hlavní redaktor časopisu *Přítomnost*, do kterého Čapek přispíval, a čas od času i sám prezident Masaryk.

Čapek měl blízko k anglické kultuře, velký vliv na něj měli významní spisovatelé H. G. Wells nebo G. K. Chesterton. Vyznával hodnoty blízké anglosaskému prostředí, jako byla umírněnost, střízlivost a normálnost. Tyto hodnoty utvářejí nejen obyčejného člověka podle Čapka, ale i osobnost Karla Čapka samotnou.

Karel Čapek vystudoval filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, což mělo velký vliv na jeho smýšlení i tvorbu. Filozofické vzdělání prostupuje velkým množstvím jeho děl, některá se přímo věnují filozofickým směrům. Například si můžeme uvést knihu *Pragmatismus čili Filozofie praktického života*, kterou Čapek vydal v roce 1918 a která vznikla ze seminární práce na filozofické fakultě. Právě kvůli ní je Čapek často označován za pragmatistu, toto označení je ale velmi zjednodušené, jak upozorňuje například František Buriánek, který říká, že Čapek angloamerický pragmatismus sice vykládal se značnými sympatiemi, ale nikdy se s ním zcela neztotožnil, a jeho dílo tak nelze vykládat jako doklad pragmatistického filozofického názoru¹.

Kromě již zmíněné knihy Čapek věnoval tomuto filozofickému směru i několik kratších statí, ve kterých se snažil čtenáři přiblížit tuto novou filozofii. Podstatu pragmatismu vykládá následovně: „*Pragmatismus zabývá se důtklivě a v základním tématu ustavičně otázkou poznání. Netáže se nejprve, co poznání a pravda jest, nýbrž jak vzniká. Myšlenka stává se pro nás pravdivou tím, že se shoduje s naší „zkušeností“; přitom však nutno zkušenost pojmouti široce a plně, nejen jako vnímání a zírání, teoretický experiment a měření, nýbrž také jako zakoušené potřeby a zájmy, praktickou činnost a praktické uspokojení. Pravdivé*

¹ Buriánek, F.: *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978, str. 66.

pro nás je poznání, které se shoduje s naší zkušeností, tedy také s našimi záměry a potřebami, s naší činností a uhajováním života.“² Můžeme si tedy shrnout, že pragmatisté se zaměřovali hlavně na věci prakticky využitelné v životě, se současným světem byli spokojeni a neměli tedy potřebu ho pomocí revoluce měnit. To vysvětluje, proč se Karel Čapek pustil do detailní analýzy obyčejného lidského života, jelikož jde o něco, co se týká každého jednoho člověka na zemi, o něco, čímž může promluvit ke všem lidským bytostem. Pragmatismus byl pro koncept, se kterým Karel Čapek ve svém *Obyčejném životě* přišel, rozhodně jednou z inspirací.

Právě Čapkův zájem o pragmatismus, kdy Čapek říká, že samo hledání pravdy je podstatnější, než pravda sama, úzce souvisí s noetikou. Noetika je filozofická disciplína, která zkoumá lidské poznání. Zaměřuje se na jeho vznik, proces či limity. Karel Čapek uměl brilantně poznávat a pozorovat svět kolem sebe, což se stalo základem pro jeho tvorbu. Mnoho novinových sloupků a dalších publicistických žánrů, jejichž tvorbu Čapek mistrně ovládal, vzniklo právě na základě poznávání. Můžeme zmínit například jeho stať *V zajetí slov*, ve které poznává a zkoumá významy slov a jakým způsobem si lidé tyto významy upravují. Také známý soubor fejetonů *Věci kolem nás* je opět založen na pozorování a poznávání všeho, co nás obklopuje. A právě poznáním a nazíráním na všechno okolo i sebe samotného, bylo jedním z důležitých předpokladů pro Čapkův koncept obyčejného člověka. Jelikož se dokázal na jeden život podívat z mnoha různých směrů, a odhalit z něj tak mnohem více a poznat ho do mnohem větší hloubky.

Dalším významným prvkem majícím vliv na tvorbu Karla Čapka byl humanismus. V tomto směru ho silně ovlivňovalo například jeho přátelství s T. G. Masarykem, a celkově okruh demokratů, ve kterém se v meziválečném Československu pohyboval, tedy například již zmínění pátečníci. Právě díky humanismu v centru celé jeho tvorby stojí téma člověka a jeho potřeb, tužeb a zkušeností. Čapek se snaží naučit své čtenáře přemýšlet, chce rozšiřovat jejich obzory, učit je toleranci k jiným lidem a jejich názorům. S Čapkovým zájmem o člověka je také svázána přístupnost jeho tvorby, jelikož složitou problematiku dovede velmi názorně přiblížit i široké veřejnosti. Jeho účast na životě lidí ve své publikaci popisuje i František Buriánek: „*Chce (Čapek) rozšířit a prohloubit vzájemné poznání lidí,*

² Čapek, K.: *O umění a kultuře I*. Praha: Městská knihovna, 2018, str. 544.

chce, aby v jejich životě rozhodoval rozum a cit lidskosti, chce svým dílem rozšiřovat pole důvěry, vzájemné úcty a tolerance. Chce zkrátka svou uměleckou tvorbou vytvářet sám život, chce k lepšímu lidskému ideálu přetvářet skutečnost.³ Tímto si tedy můžeme vysvětlit, z jakého důvodu Čapek svůj koncept obyčejného člověka vůbec stvořil. Do středu svého zájmu postavil člověka, jehož základním úkolem je, narozdíl od zvířat, hledání smyslu života, tedy rozvíjet se skrze zabývání se svým nitrem, ve kterém je možné objevovat stále něco nového. Shodně s humanismem Čapek svým konceptem sděluje, že lidský život je plný možností, člověk je tak nucen se rozhodovat a nést následky svých rozhodnutí. S humanismem ho také pojí snaha pochopit vnitřní život člověka, který hledá svoji identitu a místo ve společnosti. Na rozdíl od humanismu však Čapek svůj koncept pojal méně individualisticky, jelikož člověku nabídl možnost, jak se skrze poznání sebe sama spojit s ostatními lidmi a najít tak své místo v ohromné jednotě lidstva a naučit se toleranci k druhým. Dal svým románem čtenářům návod k zamyšlení se nad jejich vlastním životem.

Můžeme tedy shrnout, že tyto filozofické směry a disciplíny měly na Čapkovu tvorbu významný vliv. Spojení pragmatistické filozofie zaměřené na praktické věci v životě, bedlivého pozorování lidí a jejich životů a promyšlení potenciálu člověka a jeho úlohy ve společnosti dalo vytvořit koncept obyčejného člověka, s jakým přišel Karel Čapek v trilogii, především v románu *Obyčejný život*.

1.1 Noetická trilogie

Román *Obyčejný život*, ze kterého vychází celá moje práce a na jehož recepci se budu zaměřovat, vyšel jako část noetické trilogie, jak byl soubor těchto tří románů označen částí kritiky. Kromě *Obyčejného života* sem patří také baladický román *Hordubal* a román *Povětroň*. Tato trilogie vycházela mezi lety 1932–1934 v *Lidových novinách*, ve kterých Karel Čapek pracoval až do své smrti.

Jak jsem již zmínila, noetika je filozofická disciplína, která zkoumá lidské poznání. Tuto trilogii nespojují stejné postavy či shodný děj, ale právě noetika, její koncepty a myšlenky, jakým způsobem člověk vnímá skutečnost a jiné lidi, jelikož jako jediný si uvědomuje svoje

³ Buriánek, F.: *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978, str. 106.

bytí a je schopný racionálně uvažovat o světě. Čapek se v každém díle zaměřuje na poznání člověka z jiného úhlu a pomáhá si jiným slohovým postupem.

V prvním díle s názvem *Hordubal* nám nejprve odkryje vnitřní život jednoho hrdiny, a poté nám to stejné předloží pohledem jiných lidí. V díle *Povětroň* nám naopak život hrdiny zůstává skrytý, a autor se ho snaží poznat skrze jiné postavy, které do svého pohledu vnášejí část sebe. A v díle třetím Čapek život člověka zkoumá přímo, tedy hrdina se zaměřuje na život svůj. Dohromady nám celá trilogie dává soubor různých zorných úhlů, jakými je možné lidský život vykládat a blíže zkoumat. A právě trilogie jako celek ukazuje čtenáři, jak je lidské poznání složité, nekonečné, ale i zajímavé. Zároveň nám ale trochu pesimisticky připomíná, že poznat pravdu je složité, či dokonce nemožné, načež ale ukazuje, že daleko podstatnější než pravda sama je právě to poznání pravdy a snaha o její dosáhnutí. Čapek se tedy touto trilogií snaží naučit lidi poznávat, jelikož společnost má tendence být spíše pohodlná a snadněji přijímá to, co jí někdo předloží jako pravdu, než aby sama aktivně usilovala o co největší poznání. V tomto je myslím Čapek se svojí trilogií nadčasový a jeho záměr naučit lidi aktivněji poznávat a zkoumat skutečnost má své místo i v dnešní společnosti.

1.2 Obyčejný život

Ve své práci se ale nejvíce zaměřím na část noetické trilogie nazvanou *Obyčejný život*, ve které nám Karel Čapek ukazuje, že pluralita poznání se vyskytuje nejen v pohledu více lidí na stejnou skutečnost, ale i v člověku samotném.

Když začínáme číst tento román, zjišťujeme, že umřel jistý pán, který v románu není nikdy pojmenován, což poukazuje na symboličnost tohoto příběhu. Tento muž před svou smrtí píše životopis obyčejného života. Zpočátku opravdu čteme o životě někoho, kdo měl naprosto všední život. Narodil se na malém městě, vystudoval gymnázium, prožil krátký bouřlivý čas v Praze, začal pracovat u drah, oženil se a nakonec se profesně vypracoval až na ministerstvo. Sám tento muž ve svém životopise píše: „*Jaký krásný, obyčejný a nezajímavý život! Nikde žádné dobrodružství, žádný boj, nikde nic výjimečného nebo tragického. Je to*

tak pěkný a dokonce silný pohled jako na správně běžící stroj. Zastaví se, aniž zahrkal; nic nebude skřípět, doběhne tiše a odevzdaně. Tak to má být.“⁴

Jednoho dne ale muž prožije srdeční záchvat a v románu se odkrývá druhá perspektiva, kdy se objevuje jakési hrdinovo alter ego a původní vyprávění se mění na dialog.⁵ Nejprve se ozývá hlas „toho s lokty“, který pohlíží na stejné skutečnosti naprosto odlišnými očima. Hrdina najednou objevuje celou spoustu okamžiků a činů, které se vymykají z řádu jeho osobnosti, a má dojem, jako by se v něm nacházelo více osobností, které na minulost pohlíží jinak než on.⁶ Muž v sobě tak postupně objevuje hypochondra, básníka, potom něco nízkého a temného, až zvířecího, romantika či hrdinu odboje. Autor to v díle popisuje následovně: „Život člověka je spoustu různých možných životů, ze kterých se uskuteční jenom jeden, nebo jenom několik, zatímco ty druhé se projeví jen kuse, na chvíli nebo vůbec nikdy.“⁷ Pro lepší pochopení tohoto konceptu předkládá čtenáři představu, že život každého člověka je zástupem různých životů, z nichž vždy jeden nese standartu s nápisem Já. A právě on je teď tím Já. Občas si tento prapor přisvojí pouze jeden po většinu života, nebo si ho zástup různě střídá podle prostředí, ve kterém se zrovna nachází.

O této pluralitě v člověku se Čapek zmiňuje například i ve stati *Literární poznámky o lidskosti*, když píše o vlivu umění a velkých básní na člověka: „Člověk spoutaný ve starostech a tísní života, podmíněný náhodou, okolím i zvykem, sklíčený svými chybami, nesvobodný a omezený, prožívá jen to, co se mu k prožití naskytne, a prožívá to tak, jak mu dovolují nebo káže dané okolnosti, jeho vlastní chyby nebo nedostatky jeho okolí; ale přitom jsou v něm stlačeny jiné možnosti a schopnosti nebo uzavřeny snahy a celé potenciální životy, jež mu skutečnost k prožití nedala.“⁸

Čapek však v introspekci obyčejného života pokračuje dál. Nejen že je náš život složený ze zástupu různých Já, ale také je v nás něco z našich rodičů, prarodičů a vůbec z celého našeho pokolení. Hrdina se tak při psaní svého životopisu obyčejného člověka setkává se všemi svými příbuznými. Zjišťuje, že matka v něm svojí přehnanou starostlivostí utvořila toho

⁴ Čapek, K.: *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985, str. 275.

⁵ Bradbrooková, B.: *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006, str. 118.

⁶ Klíma, I.: *Velký věk chce mít též velké mordy: Život a dílo Karla Čapka*. Praha: Academia, 2001, str. 157.

⁷ Čapek, K.: *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985, str. 379.

⁸ Čapek, K.: *O umění a kultuře I*. Praha: Městská knihovna, 2018, str. 190.

slabého hypochondra, který je rád litován, a že z otce je v něm zase touha po uznání, snaha přiblížit se vyšší vrstvě. Životy rodičů jsou také složeny ze životů jejich rodičů a prarodičů a tato posloupnost pokračuje pořád dál.

Dále Čapek přichází s myšlenkou, že v zástupu jsou i nenarození bratři, jejichž život by probíhal, kdyby vedlo prapor delší dobu jiné Já a okolnosti by byly jiné. Muž se tedy setkává s možným bratrem, který by byl truhlářem po tatínkovi, či s bratrem, který by se rád rval a celý den lámal krumpáčem skálu, a s celým houfem dalších takových možných bratrů. Pokud by tedy prostředí bylo jiné a pánův život byl ovlivňován jinými okolnostmi, možná by vůbec nebyl výpravčím, možná by celý den bez trička kopal kameny, nebo by odešel do Ameriky, kde by o dobrodružství jenom nefantazíroval, ale opravdu ho žil. Čapek nám tím nabízí tuto myšlenku: „*Možná se už biologicky rodíme jako mnohost, jako takový zástup, a teprve vývojem, prostředím a okolnostmi se z nás udělá víceméně jeden člověk.*“⁹

Nyní již víme, že každý člověk je mnohost, a právě zde se ukazuje třetí perspektiva románu, která poukazuje na to, že právě pluralita je to, co nás spojuje s ostatními lidmi. Čapek v knize píše: „*Copak nevidíš, že všichni druzí lidé, ať jsou co chtějí, jsou jako ty, že také oni jsou zástupové? Vždyť ani nevíš, co všechno máš s nimi společného; jen se podívej, - vždyť jejich život je také jeden z těch nescíslných možných, které jsou v tobě!*“¹⁰ Bohuslava Bradbrooková ve své monografii poukazuje na to, že hrdina se zde z plurality dostává k unanimitě, jelikož v každém člověku je tolik různých možností, že různí lidé vždy najdou něco, co je jim společné, a právě díky poznání sebe a svých možností lze dosáhnout harmonie mezi lidmi.¹¹ Právě to je klíčem k základům rovnosti, k pochopení a k úctě názorů jiných lidí. Čapek zde shrnuje hlavní principy pluralitní demokracie, jejímž podporovatelem byl. Aby demokracie fungovala, je potřeba, aby každý člověk chápal ostatní lidi jako sobě blízké, dokonce jako kousek sebe samotného, aby je respektoval a choval v úctě jejich postoje.

V románu *Obyčejný život* nám Karel Čapek předkládá, že zdánlivě obyčejný život je tak zajímavý, že by sám o sobě vydal na několik románů. Poukazuje na to, z kolika dalších životů se skládá, co vše má vliv na jeho vývoj a že takový život vůbec není nudný a fádní.

⁹ Čapek, K.: *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985, str. 384.

¹⁰ Tamtéž, str. 392.

¹¹ Bradbrooková, B.: *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006, str. 119.

Ukazuje nám, že když se ponoříme do svého života a do svého Já, najdeme tam neskutečné množství zajímavých věcí, které na první pohled nejsou patrné. A skrze poznání té mnohosti v nás můžeme lépe poznávat ostatní lidi a svět kolem nás. Jak sám Čapek píše: „*Similia similibus: poznáváme svět skrze to, co jsme sami, a poznávající svět objevujeme sebe samotné.*“¹²

Poznání sebe sama nás tedy spojuje s celým světem. Autor nám tímto říká, že každý člověk je celým lidstvem, že každou lidskou vinu i bolest nese celý tento zástup. S tím však přichází i to, že by každý jeden člověk měl být zodpovědný za celé lidské pokolení.

Abych tedy shrnula koncept obyčejného člověka, jak jsem ho pochopila a přijala já. Úplným jádrem konceptu je dle mého názoru to, že v každém člověku je nekonečné množství možností, ze kterých se uskuteční jenom některé, jiné se v našem životě objeví jen na chvíli nebo pouze v náznaku, a jiné se neuskuteční nikdy. Tyto možnosti poté vytvoří člověka, jehož život bude ve výsledku vypadat jako jednota. Pokud se však člověk zamyslí a ponoří do své duše a do svého života, zjistí, že jeho život se skládá z velkého množství jiných životů.

Na to, jaké možnosti se v lidském životě rozvinou, má vliv mnoho věcí, například to, do jakého prostředí se narodíme, v jaké době žijeme, jakými lidmi se obklopíme, ale také to, jaké události nám do cesty postaví náhoda.

Toto je pro mě tedy hlavním bodem Čapkova konceptu, tato pluralita v životě každého z nás, tedy věc individuální, která nás však spojuje se zbytkem lidstva. Čapek se nám podle mě snaží říct, že všichni lidé jsou si blízcí právě tím, že jejich život je jednou z možností, která je i v nás. Každý člověk však žije v rozdílném prostředí a jeho život ovlivňují rozdílné věci, a proto se u nich projevují jiné možnosti. Čapek se podle mého názoru snaží lidem sdělit, že všichni lidé jsou si bližní, že každý člověk je zároveň celým lidstvem, a lidé by se tak neměli rozdělovat na určité skupiny, vyhraňovat se proti jiným, povyšovat se nad jiné, či dokonce utlačovat a zabíjet jiné lidi. Naopak by se měli snažit poznávat je, protože něco z jejich života je i v nás. Měli by respektovat jiné lidi a jejich názory, měli by cítit lásku k celému lidstvu, protože tím lidstvem jsou oni sami.

¹² Čapek, K.: *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985, str. 400.

A právě v té pluralitě tkví neobyčejnost obyčejného lidského života. Čapek nám říká, že lidský život není obyčejný, že je neskutečně složitý, že lidský duch obsahuje vlastně celé lidstvo, že díky nekonečné řadě možností je lidský život svobodný, jelikož v každém lidském životě je všechno možné, všechno je jednou z možností. Možnosti, které nerozvineme v sobě, můžeme poznávat skrze jiné lidi, a naopak jiné lidi můžeme poznávat skrze náš život. Lidský život je tím pádem velmi hluboký, nepoznatelný, a právě proto velmi zajímavý. Týká se každého z nás, každý v sobě může poznávat nové a nové možnosti, a tím nekonečnem se tato látka pro poznávání stává nevyčerpatelnou. Toto poznání nám ukazuje, že všichni lidé jsou jednou z možností ohromné jednoty lidstva.

2 Recepce konceptu obyčejného člověka

Již nedlouhou dobu po svém dokončení byla trilogie *Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život* částí kritiky považována za vrchol Čapkovy tvorby. Současně se také téměř okamžitě rozhořely spory o smysl a hodnotu této trilogie, které se dostalo velkého množství pokusů o interpretaci, od prvotních recepcí až po rozsáhlé výklady v monografiích různých autorů.

Epilog, který byl Čapkem k trilogii připojen po kritickém ohlasu, kdy většina nepochopila jednu z rovin, s jakou Čapek svůj román tvořil, čtenáři tuto rovinu odkrývá, tedy že poznání sebe samých nás spojuje s celým lidstvem. Část kritiků zůstala v tematické oblasti, kterou vytyčil Čapek tímto epilogem, jiní se pokusili tuto trilogii interpretovat z jiných hledisek, například z hlediska vlivu humanismu, a neomezovat se na noetiku, kterou nám autor nabízí.

2.1 Recepce ve 30. letech

Nejdříve se ve své práci zaměřím na přijetí této trilogie v době, kdy byla napsána, a poté na druhou vlnu recepcí po Čapkově smrti v roce 1939. Budu se věnovat nejvýznamnějším kritikům té doby, konkrétně tedy F. X. Šaldovi, F. Götzovi, A. Novákovi či V. Černému. Po smrti Čapka se jeho dílo pokusilo opětovně interpretovat mnoho dalších, ze kterých jsem si vybrala recepci J. B. Čapka a M. Rutteho.

Největší pozornost budu věnovat těm interpretacím, které se přímo soustředily na koncept obyčejného člověka, tedy recepci F. X. Šaldy, F. Götz a M. Rutteho, kteří Čapkův koncept přijali a ocenili. Tento koncept přijal také V. Černý, který však dodává, že Čapek předložil neúplný pohled a myšlenku dle jeho názoru nenaplnil. K Čapkově analýze obyčejného života měl také výhrady A. Novák, o jehož kritice se budu také blíže zmiňovat. Z hlediska humanismu se k tomuto dílu vyjádřil J. B. Čapek, jehož zhodnocení se budu taktéž věnovat.

Jak jsem již zmiňovala, trilogie vycházela mezi lety 1932–1934 v *Lidových novinách*. Po publikaci románu *Hordubal* nikdo netušil, že má autor v úmyslu vytvořit celou trilogii provázanou myšlenkou o poznání člověka. Jelikož byl Čapek významným autorem již v době svého života, snažilo se interpretovat tuto trilogii mnoho literárních vědců.

První kniha, *Hordubal*, byla kritikou přijata poněkud s rezervou. František Götz spojoval *Hordubala* se soubory *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*, dokonce nazval

Hordubala Povídkou z třetí kapsy – „nadrápní“. Tvrdil, že Čapek se v tvorbě nijak nevyvíjí. Bedřich Fučík, ač velice oceňoval první část *Hordubala*, vytýkal Čapkovi slohovou nesourodost a o to stejné se opírala i kritika F. X. Šaldy.¹³ Po tomto kritickém ohlasu se Čapek rozhodl dovysvětlit základní poselství románu a připojil ke knize epilog.

S druhou částí trilogie přišel obrat. *Povětroně* přijal velmi kladně jak F. X. Šalda tak i Arne Novák, kteří vedli s Čapkem časté spory, nejen literární. Nejepochvalnější ohlasy získala hlavně část s povídkou básníka. Mnoho kritiků vidělo v tomto díle jednu z největších událostí české prózy. Dokonce i František Götz zaznamenal díky tomuto dílu velký zvrat v díle Karla Čapka. Negativně se k tomuto dílu vyjadřovala spíše kritika ovlivněná marxismem.¹⁴

Jedním z nejvýznamnějších a nejviditelnějších literárních kritiků této doby byl bezpochyby František Xaver Šalda, který byl také novinářem, překladatelem a historikem. Vztah mezi Čapkem a Šaldou byl po dlouhá léta ne zrovna vstřícný. Jejich první spory vznikly již po vydání *Almanachu na rok 1914*, kde Šalda upozornil na ohromné rozpory ve skupině kolem tohoto díla, konkrétně na rozpornost mezi Karlem Čapkem a Arnem Novákem, kdy se programové učení Čapka nekryje s tím, co jako program mladé generace vykládá Novák.¹⁵ Šalda dokonce přichází s přísným soudem, kdy o Čapkovi píše: „*Pan Karel Čapek ve svých kritických statích jest jen manekýnem poslední módy, poslední theoretické knihy, již právě přečetl.*“¹⁶ Od té doby docházelo mezi oběma autory k mnoha polemikám a sporům.

Tyto neshody definitivně smazala Čapkova románová trilogie. *Obyčejný život* Šalda hodnotil kladně, koncept obyčejného člověka přijímá a obdivuje. Název románu chápe spíše ironicky, jelikož dle něj ukazuje na neobyčejnost takového obyčejného života. Ve své stati s názvem *Hromádka moderní české beletrie* popisuje román takto: *Málokdy v naší literatuře byl proveden tak důsledný sestup do nitra figury jako v tomto případě.*¹⁷ Svoji hodnotící stať Šalda ukončuje taktéž obdivně a se slovy uznání. V závěru píše: „*Básnickou zásluhou*

¹³ Kudělka, V.: *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 64.

¹⁴ Tamtéž, str. 65–67.

¹⁵ Buriánek, F.: *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978, str. 48.

¹⁶ Šalda, F. X.: *Kritické projevy*. Praha: Melantrich, 1954, str. 218.

¹⁷ Šalda, F. X.: *Hromádka moderní české beletrie, Šaldův zápisník 7*, Praha: Otto Girgal, 1934-1935, str. 296. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:f7f28c90-86b8-11e4-9d8c-005056827e51?page=uuid:4c235ab0-bc92-11e4-9ade-005056825209>

Čapkovou je pak, jaké veliké množství vnitřních nití a spojů objevil mezi člověkem jedním a lidmi ostatními, kolik cestiček a steziček prošlapal od člověka k člověku. U Čapka není to filosofická tese, u něho je to život viděný okem velmi laskavým, velmi bystrým a pozorným, které jen chvílemi bývá zastřené něčím, co bys mohl nazvat melancholií vědoucího.¹⁸ Tímto Šalda plně souhlasí s Čapkovým konceptem a obdivuje, jak Čapek dokázal propojit životy všech lidí, kolik spojnic dokázal svým bedlivým pozorováním a poznáváním odhalit. Zároveň říká, že je to koncept, který Čapek opravdu žije. Tu trochu skepse přidává právě tím, že takto pohlíží na lidstvo, které má naopak tendenci se spíše rozdělovat než spojovat, jelikož ve třicátých letech se již objevují sklony k velmi výrazné segregaci, které vyvrcholí až druhou světovou válkou.

Dalším výrazným kritikem, pro kterého románová trilogie znamenala vrchol Čapkova díla, byl František Götz, který je úzce spojen s brněnskou Literární skupinou, jejímž programovým mluvčím byl.

Götz se *Obyčejnému životu* věnoval hned několikrát, nejdříve v kritickém referátu, poté ve své knize *Český román po válce* z roku 1936 a o deset let později znovu v knize *Na předělu*. František Götz viděl největší posun v Čapkově tvorbě v tom, že přešel od velebení malosti, což podle něj mělo negativní vliv na jeho díla, a místo oslav obyčejných osudů lidí ukázal, jak jsou tyto osudy naplněny strašnou a otřesnou složitostí a démonií. Tímto Götz poukazuje na to, že Čapkův pohled na obyčejného člověka v románu *Obyčejný život* je odlišný od pohledu, který Čapek předkládá například ve svých *Povídkách z jedné a druhé kapsy*, ve kterých jsou hrdiny obyčejní lidé, většinou drobní kriminálníci či policisté, které Čapek zobrazuje velmi dobrácky a idylicky.

Také velmi ocenil způsob, jakým Čapek přistupoval k tvorbě *Obyčejného života*, který je pro něj hlavně analýzou skutečného člověka a jeho osudu. Götz kladně ohodnotil i to, že Čapek k románu přistupoval s analyticitou psychologa a přirovnává ho k nejvýznamnějším spisovatelům světové literatury.¹⁹ Ve své knize z roku 1936 píše: „*Děj je tu omezen na minimum. Čapek tu dosáhl přímo rekordu epické analytčnosti podobně jako Proust, Gide*

¹⁸ Tamtéž, str. 299.

¹⁹ Kudělka, V.: *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 70.

nebo Meredith. V historii české prózy je Karel Čapek zjev objevitelský.²⁰ Z hlediska myšlenky, kterou román *Obyčejný člověk* otevírá, se ale Čapek podle Götze odlišuje tím, že poznání plurality člověka ho vede k respektu a lásce k lidstvu, konkrétně to popsal následovně: „*A tak v pravém protikladu k západoevropské prose je tu poznání plurality lidské bytosti právě podnětem k láskyplné ohlednosti a skutečnému humanismu.*“²¹

Dalším významným kritikem byl i Václav Černý, pedagog a filozof. Ten svoji stať nazvanou *Románová trilogie Karla Čapka* otiskl v časopise *Přítomnost* již v roce 1934, tedy v roce vydání závěrečné části *Obyčejný život*. Část závěrů této stati použil v roce 1936 ve své monografii o Čapkovi, a nakonec ve studii *Poslední Čapkovo tvůrčí období a jeho demokratický humanismus*, jejíž vznik byl motivován smrtí Karla Čapka a potřebou vyrovnat se s jeho literárním odkazem.

Václav Černý s Čapkem souhlasí v jeho konceptu obyčejného člověka, ve své stati v časopise *Přítomnost* píše: „*Člověk je bytostí nespočetných možností; není myšlenky, kterou by nemohl pojmout, jeho schopnost asimilace, transformace a vývoje je opravdu neomezená; není jediné formy života, jejíž zárodek by v sobě nemohl objevit, ba i rozvinout a pěstovat.*“²² Pro Václava Černého znamenají tyto závěry svobodu. Optimistický závěr tohoto románu je pro něj odkrytím principů tvůrčí svobody a uvědoměním si této svobody. Zároveň ve své stati ale upozorňuje na to, že vědomí i život člověka jsou pole příliš omezená na to, aby člověk mohl rozvinout všechny možnosti, které se v něm skrývají. A tímto se dostává k otázce lidské jednoty, ve stati uvádí: „*...je-li lidský osud charakterisován nepoměrem mezi konečnou omezeností svou a nekonečnou svobodou, jejíž princip v sobě člověk nosí, nesvědčí-li pak tento nepoměr o tom, že duch člověka, obyčejného člověka, obsahuje více než dějiny jednoho lidského individua?*“²³ Černý se pak dostává k hlavnímu sdělení, které pro něj román přináší, a to: „*Svoboda, toť bratrství.*“²⁴

Václav Černý ve své stati vyjadřuje přesvědčení, že Čapek tímto románem položil základy nového úplného humanismu, tedy že analýzou lidské duše jednotlivce došel až k pocitu

²⁰ Götz, F.: *Český román po válce*. Praha: Fr. Borový, 1936, str. 31.

²¹ Götz, F.: *Na předělu*. Praha: Nakladatelské družstvo Máj, 1946, str. 65.

²² Černý, V.: *Románová trilogie Karla Čapka. Přítomnost XI*, 1934, str. 795. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1934/1934_12_12.pdf.

²³ Tamtéž, str. 795.

²⁴ Tamtéž, str. 795.

jednotného lidského společenství.²⁵ Tím poukázal na vědomí lidské sounáležitosti, které se stává významným článkem v psychologii jedince. Podle Černého Čapek tímto směřuje k ideji jednoty celého lidstva a ideji člověka spaseného, jehož spásou je jeho účast na tvůrčím, svobodném díle absolutních hodnot. Čapek ale svého člověka nenechá spásy dosáhnout, Černý si pokládá otázku: „*Proč odchází obyčejný člověk, smířen sice a s pocitem bratrství, ale nevykoupěn?*“²⁶ Podle Černého toto Čapkovo dílo zcela nenaplnilo obsah myšlenky demokraticko-humanistické, kam dle něj směřovalo, a tak Černý shrnuje, že Čapek nedokázal zcela vyjádřit svůj koncept obyčejného člověka a předložil tak čtenářům neúplný pohled na život.²⁷

To nejlepší z celé trilogie je pro Václava Černého však závěr *Povětroně*, kdy se hlavní hrdina vzdává svého života, a tím poznává své skutečné já. Toto Černému chybí v závěrečné části trilogie. V závěru své stati sděluje: „... *ať už jakoukoliv cestou, ale třeba život ztratit, máme-li jej získat...*“²⁸

F. X. Šalda i F. Götz s konceptem souhlasí, oba vidí vrchol této Čapkovy teze v tom, že dokázal skrze analýzu jedince objevit to, co všechny lidi na světě spojuje. V. Černý s Čapkem sice souhlasí, ale upozorňuje, že podle něj Čapek tento koncept nedotáhnul do konce, jelikož člověk jednoty nedosáhne pouze uvědoměním si sounáležitosti s lidstvem. Jednotu objeví ve svém duchu, pokud se vzdá omezeného lidského života a uchýlí se do ducha, který je neomezený a svoji podstatou se zabývá tvořením absolutních hodnot. Pocit bezpečí, který v této jednotě člověk nalezne, je podstatou náboženství. Je zajímavé, jak daleko ještě V. Černý dokázal Čapkův koncept rozpracovat, kam až v otázce nalezení smyslu lidského života došel.

Šalda, Götz i Černý se nad konceptem zamýšleli spíše z hlediska společnosti, tedy jak Čapek svým konceptem vyjadřuje spojení člověka s lidstvem. Arne Novák, Jan Blahoslav Čapek a Miroslav Rutte dle mého názoru na koncept pohlížejí spíše z pohledu individuality jedince, tedy co je tím pravým Já v životě člověka a co tento koncept pro život člověka znamená.

²⁵ Kudělka, V.: *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 72.

²⁶ Černý, V.: Románová trilogie Karla Čapka. *Přítomnost XI*, 1934, str. 809. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1934/1934_19_12.pdf.

²⁷ Tamtéž, str. 809.

²⁸ Tamtéž, str. 809.

Arne Novák, výtvarný a literární kritik, historik a bohemista, tento koncept hodnotil s kritickými výtkami. Tomuto dílu se věnuje ve svém referátu *Román mnohohlasý*, který vyšel na konci roku 1934 v *Lidových novinách*.

Arne Novák tvrdí, že by román *Obyčejný život* mohl existovat i bez svého noetického komentáře, stejně jako v *Hordubalovi* by mohla zůstat pouze první baladická část, a povídka básníková v *Povětroni* by měla uměleckou hodnotu i sama o sobě. Čapkovo umělectví vidí spíše v tomto, než v problematice románové plurality, se kterou Čapek k této trilogii přistoupil. Toto Čapkovo zaujímání různých hledisek ocenil, nicméně dle Nováka nemá budoucnost. V závěru stati píše: „... *pochybuji, že tento popud dojde následovníků. Nakonec pozná přece spisovatel-tvůrce, že z celé řady řešení jedno jediné jest definitivní, kdežto ostatním náleží spíše jen hodnota náčrtů a náběhů.*“²⁹

S konceptem, který Čapek předkládá, tedy že život i člověk sám je nekonečná řada možností, Novák souhlasí. Dále uvádí, že stejně jako spisovatel pozná, že jen jedno jediné řešení je definitivní, jak zmiňoval ve své stati, hledá a pozná tuto možnost i člověk. Je to takové řešení, které se nejvíce shoduje s lidskou zkušeností, s jeho duchem a srdcem. Arne Novák v závěru své stati uvádí: „*Pluralita a polyfonie života i vesmíru jsou velkými a slavnými výboji moderního poznání, jehož závrat' překonává tvůrčí duch umělecký jistotou a nutností voliti právě své unum necessarium.*“³⁰ Tímto však Arne Novák vyvrací svůj souhlas s Čapkovým konceptem plurality v lidském životě, jelikož podle něj si člověk v životě nakonec zvolí svoji jedinou pravdu. Čapkův koncept a pojetí A. Nováka se tedy liší, zatímco Čapek přichází s trvalou pluralitou, ze které se vyvinou pouze některé možnosti, Novák tvrdí, že člověk si z množství vybere jedno správné řešení a pluralita tedy zaniká.

Po smrti Karla Čapka se mnoho kritiků vrátilo k jeho dílu a cítilo potřebu vyrovnat se s celkovým odkazem Karla Čapka. Jedním z nich byl i Jan Blahoslav Čapek, překladatel a myslitel, který se zabýval zejména Janem Amosem Komenským. Ve své stati *Dílo a osobnost Karla Čapka* se ve spojení s *Obyčejným životem* zamýšlí především nad tím, jak Čapka ovlivňoval humanismus Masaryka. Ve stati konstatuje: „... *stále však rostla v Karlu Čapkovi Masarykova mužná i vroucí, ethicky rigorosní a přece láskyplná humanita, ovšem*

²⁹ Tamtéž. str. 7.

³⁰ Tamtéž, str. 7.

ještě individuálněji pojatá než u Masaryka, který mnohem jasněji viděl souvislosti sociální. Vyspělé ethos humanitního cítění vrcholí v Čapkově románové trilogii.³¹ Zároveň se zde podle J. B. Čapka ukazuje zvědavý psychologismus autora trilogie.

J. B. Čapek upozorňuje, že v románu není dořešena otázka jednoty osobnosti, kterou se dle jeho slov musí zabývat i nejvěrnější zastávce životní plurality. I přes to ale J. B. Čapek přirovnává Čapkův román k románu Jamese Joyce. Na rozdíl od *Odyssea* ale *Obyčejný život* našel řád.³²

V souvislosti s trilogií si J. B. Čapek klade otázku, ve kterém hrdinovi autor trilogie vytvořil svůj ideální humanistický typ. Skutečným hrdinou se Janu Blahoslavu jevil pouze Hordubal z první části trilogie. Hlavní postavu v *Obyčejném životě* chápal spíše jako antihrdinu a postava v *Povětroňovi* pro něj zůstala záhadná. Podle Jana Blahoslava jsou nositeli Čapkova humanismu spíše Prokop z *Krakatitu*, Standa z *První party*, doktor Galén a Matka.³³

Jan Blahoslav Čapek pohlíží na Čapkův koncept z hlediska humanismu, tedy jakým způsobem se Čapek snaží pochopit nitro člověka, jak klade důraz na poznávání nekonečného vnitřního života jedince a jak čtenáře vede k toleranci a lásce k druhým. Upozorňuje však na to, že Čapek svým konceptem životní plurality nedořešil jednotnost člověka, a ponechal ho tedy jako jedince rozloženého na nekonečné množství dalších jedinců.

V roce 1939 se Čapkovými noetickými prózami zabýval i Miroslav Rutte, literární a divadelní kritik, esejista a publicista. Trilogii Karla Čapka se věnoval ve studii *Výpravy za skutečností*, která se stala součástí knihy *Mohyly s vavřínem*. Miroslav Rutte, stejně jako F. X. Šalda či František Götz, považoval tuto trilogii za jeden z nejodvážnějších počínů nejen české, ale i světové literatury. Oceňoval především analýzu lidské duše, přednesené myšlenky, ale i básnický vzestup Karla Čapka.³⁴

Základ pro vznik této trilogie Rutte viděl už u povídkové sbírky *Boží muka*, nejvíce však s romány spojoval povídku *Muž, který nemohl spát* z *Povídek z druhé kapsy*. V této povídce

³¹ Čapek, J. B.: *Záření ducha a slova*. Praha: Jos. R. Vilímeck, 1948, str. 420.

³² Tamtéž, str. 421.

³³ Tamtéž, str. 73.

³⁴ Tamtéž, str. 71.

vypráví muž o tom, jak nemohl usnout a jak kvůli tomu v sobě objevil druhý život. Přes den žil naplněný a spokojený život a v noci žil život druhý a přemýšlel o všech hrozných a nepovedených věcech ve svém životě, o jeho špíně a ponížení. V povídce se píše: „*Každý ten život byl sám v sobě důsledný, souvislý a celý; když jsem byl v jednom z nich, zdálo se mi, že ten druhý patří někomu jinému, že se mne netýká nebo že je jenom zdánlivý; že je to sebeklam a chorobná iluze. Ve dne jsem miloval; v noci jsem podezíral a nenáviděl. Ve dne jsem prožíval svět nás lidí; v noci jsem prožíval sama sebe.*“³⁵ A v samém závěru povídky vyslovuje tuto tezi: „*To, čemu říkáme náš život, to není všechno, co jsme prožili; to je jen výběr.*“³⁶ Skutečně již u těchto dvou příkladů můžeme vidět jasné paralely mezi oběma díly. Čapek už tedy v této povídce vyslovil myšlenku, že lidský život je pluralitní a že každý v sobě může objevit život další, tedy myšlenku, kterou o pár let později detailně propracuje v románové trilogii, především v její závěrečné části.

Miroslav Rutte již na konci *Hordubala* odhadl záměr, se kterým Čapek svoji trilogii psal. Ve stati *Výpravy za skutečností* v závěru interpretace *Hordubala* píše: „*Pravda je mnohem složitější a rozměrnější, než se nám zdá, a každá skutečnost, i ta nejobyčejnější, je průsečíkem různých citů a sil, jež se vzájemně podmiňují, kříží, odpuzují a doplňují. Člověk, jenž se domnívá, že zná celou pravdu, zná zpravidla jen jeden její úsek nebo jednu její podobu...neboť naše poznání nezávisí jen na skutečnosti, ale především na tom, kdo a z jaké perspektivy se dívá.*“³⁷ Tímto Rutte shrnul jednu ze základních myšlenek, kterou se Karel Čapek svojí trilogií snažil čtenářům předložit.

Ústřední otázkou celé závěrečné části trilogie je pro Rutteho: „Co je tedy mé skutečné já?“ Rutte říká, že pluralismus je Čapkem v této části trilogie vystupňován až k jakémusi humanistickému mysticismu, a to tím, že jelikož je každý člověk zástup, jsou všichni lidé na zemi bratři, jelikož každý člověk je jednou z možností, které jsou i v nás.³⁸

V noetické metodě použité v této trilogii se podle Rutteho Čapek dostává od individualismu k pluralismu. Miroslav Rutte zároveň varuje před nebezpečím tohoto psychologického pluralismu a zamýšlí se nad mravní stránkou. Přichází s otázkou, jak můžeme posuzovat, co

³⁵ Čapek, K.: *Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy*. Praha: Fortuna Libri, 2016, str. 324.

³⁶ Tamtéž, str. 325.

³⁷ Rutte, M.: *Výpravy za skutečností*. in *Mohyly s vavřínem*. Praha: Fr. Borový, 1939, str. 194–195.

³⁸ Tamtéž, str. 199.

je dobré a co zlé, když všechny tyto podoby jsme my, když i třeba zločinec je jednou z našich nerozvinutých částí. Rutte varuje: „*Od bratrství možností vede cesta nejen k mírumilovné snášenlivosti, ale popřípadě i k mravnímu kvietismu, jenž všechno odpouští, protože všechno chápe. Čili: relativismus, jenž byl vypuzen z oblasti poznání, mohl by se navrátit znovu do oblasti mravní.*“³⁹

Domnívám se, že i Čapek si byl vědom tohoto nebezpečí. Hlavní hrdina *Obyčejného člověka* v sobě také nachází tu z hlediska morálky špatnou možnost, od které však utíká, potlačuje ji a ve svém životě jí nedá šanci se rozvinout. Karel Čapek svým konceptem zdůrazňuje, že jelikož my jsme součástí celku nazvané lidstvo, bereme na sebe zodpovědnost a musíme brát na vědomí, že všechny naše chyby a nedostatky s námi ponese celé lidstvo. Je tedy na nás, abychom dokázali rozlišit špatné možnosti v nás a dokázali je potlačit. Pod vlivem humanismu počítá s převahou pozitivních aspektů v lidském životě.

V závěru své stati Miroslav Rutte shrnuje základní motiv Čapkovy noetické trilogie, tedy to, že pokud chceme poznat člověka, musíme ho poznat „v čase svinutém“, v čase, ve kterém splývá přítomnost s minulostí a propojuje se všechno, čím kdy člověk byl.⁴⁰ Rutte mluví o trilogii pochvalně a říká: „*Toť základní motiv Čapkovy trilogie, jemuž se dostalo v *Hordubalovi* nejširší epické základny, v *Povětroni* nejhlubšího básnického prolnutí a v *Obyčejném životě* nejpronikavější psychologické analyzy.*“⁴¹

³⁹ Tamtéž, str.200.

⁴⁰ Tamtéž, str. 200.

⁴¹ Tamtéž, str. 200.

2.2 Recepce v letech 1948 – 1989

Po válce zůstávala trilogie nejprve také mimo zájem literárních vědců. Sám Karel Čapek se jako osobnost úzce spjata s prezidentem Masarykem a první republikou, která byla novým politickým zřízením kritizována, stal opomíjeným a nežádoucím. Byl vnímán jako buržoazní autor a posel vlády první republiky. Změna nastala po vydání studie o Čapkovi od sovětského vědce S. V. Nikolského v roce 1950 v Sovětském svazu a o dva roky později v Československu. Tato studie se zabývá nejvíce Čapkovými protifašistickými díly a má tendence určité jejich části nadinterpretovat z hlediska ideologie, když například Nikolskij z Čapkových děl vyvozuje, že Čapek vnímá špatnost kapitalistického světa, má ale strach z převratu ve společnosti.⁴² Čapek sám však například ve známé stati *Proč nejsem komunistou* zdůrazňuje, že na rozdíl od komunismu, který chce nastolit nový řád světa, chce on lepší svět vybudovat na základě již existující společnosti, tedy probudit to dobré, co se skrývá v každém člověku.⁴³ Vztah Čapka ke komunismu dle mého názoru shrnuje jeho věta z již zmíněné stati: „*Chápu jeho ideály, ale nemohu pochopit jeho metodu.*“⁴⁴ I přes to se však díky zájmu Nikolského začal Čapek opět vydávat a otevřela se tak možnost pro nové interpretace.

Trilogii se pozornosti začalo dostávat až od druhé poloviny padesátých let, o čemž svědčí i první poválečné vydání z roku 1956. Vzniklo mnoho monografií o Čapkovi, studií, prací zaměřených detailně na jeden román z trilogie i velké množství diplomových a disertačních prací.⁴⁵ Již z tohoto velkého zájmu jde vyčíst, že se mnoho literárních vědců pokoušelo prozkoumat všechny vrstvy trilogie a dojít k jejímu skutečnému jádru.

V kritických interpretacích se samozřejmě odrážela i doba, ve které byly napsány. Mnoho kritiků se snažilo Čapkovy závěry přizpůsobit marxistické ideologii, která byla jedinou povolenou, a měli k jeho dílu mnoho výhrad, ač museli uznat opravdovou hodnotu trilogie.⁴⁶ Jedním z takových byl například J. Mukařovský či J. Řezáč.

⁴² Nikolskij, S. V.: *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1952, str. 10.

⁴³ Čapek, K.: *Proč nejsem komunistou*. *Přítomnost I.*, 1924, str. 738. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1924/1924_4_12.pdf

⁴⁴ Tamtéž, str. 739.

⁴⁵ Kudělka, V.: *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1989, str. 65.

⁴⁶ Bradbrooková, B.: *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006, str. 122.

Poměrně brzy se ale objevilo i několik monografií a studií, které se snažily vyhraněnou politickou interpretaci trilogie trochu zmírnit a vybalancovat. Jednou z takových byla monografie Ivana Klímy, která vyšla již v roce 1962. Také Alexandr Matuška se ve své monografii *Člověk proti zkáze* snažil přenést zájem z hlediska politického na literárně kritické.⁴⁷ Vedle Alexandra Matušky se cestou zkoumání jiných rovin v románu vydal například i Jiří Opelík, jehož interpretace Čapka jsou pro literární vědu velmi významné, či František Buriánek.

2.2.1 Recepce odrážející dobu

Již před válkou se Čapkově tvorbě věnoval Jan Mukařovský, český estetik a literární vědec, jehož jméno je úzce spjato s Pražským lingvistickým kroužkem, který vytvořil jeden z dosud nejdetailejších rozborů. Ve svých studiích se však věnuje spíše tvůrčí metodě, kterou Čapek ve svých prózách používá, zkoumá jejich zvukovou stránku a kompozici Čapkových děl.

Jan Mukařovský se po válce k Čapkově tvorbě opět vrací, nyní se však ve svých studiích soustředí spíše na společenskou podmíněnost a úkonnost. V jeho rozbořech je vidět snaha o hlubší interpretaci konkrétních děl, které se snaží dosáhnout udělením pozornosti i mimoestetickým funkcím.⁴⁸ Takový rozbor Čapkovy tvorby Mukařovský napsal jako doslov k vydání *Krakatitu* v roce 1958. Doba, ve které byl prolog napsán, tedy deset let po Vítězném únoru, měla velký vliv na výklad Mukařovského, i proto jsou jeho studie zařazeny do této kapitoly, ač v případě Mukařovského jde spíše o snahu přizpůsobit filozofii Čapka své době, aby se Čapek a jeho dílo mohlo více analyzovat.

Mukařovský nejdříve upozorňuje, že s prvním dílem románové trilogie u Čapka začala nová etapa jeho tvorby, ve které Čapek jako základ položil filozofické otázky, podobně jako v *Božích mukách* či *Kapesních povídkách*, narozdíl od nich se teď však již snaží tyto otázky zodpovědět a dojít k jistotám. Podle Mukařovského tyto tři romány nespojuje jeden námět, ale snaha zjistit, jakým způsobem a jak hluboce je člověk schopen dobrat se pravdy nejen o skutečnosti, ale i o sobě samém.⁴⁹

⁴⁷ Tamtéž, str. 122.

⁴⁸ Kudělka, V.: *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 74.

⁴⁹ Mukařovský, J.: O Karlu Čapkovi a jeho *Krakatitu*, in: *Krakatit*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, str. 313.

Odlišnost od předchozích próz Čapkových vidí Mukařovský v tom, že Čapek se v této trilogii snaží dojít k pravdě, v doslovu píše: „*Autorovi nejde zřejmě o důkaz, že by hledání pravdy bylo od základu marné, nýbrž naopak celá druhá polovina románu (Hordubal), ..., je vyplněna přímo bolestným úsilím pravdy se dobrat.*“⁵⁰ I v románu *Obyčejný život* se člověk snaží dopátrat pravdy, ale tentokrát zevnitř, v sobě samém. Mukařovský dává tuto osobnostní otázku do souvislosti s dobou před druhou světovou válkou a upozorňuje na to, že v této době byla velmi naléhavá. Zároveň se na Čapkovy vyvozené závěry dívá optikou své doby a tak je hodnotí následujícím způsobem: „*Vzájemná solidarita mezi lidmi, rozbití izolace, do které vývoj kapitalismu vnutil jedince, - to opět byly příznaky básníkovy úsilí objevit sobě i jiným pravdu za ilusemi, kterými společenský řád kapitalismu pravdivé poznání znemožňoval.*“⁵¹

Podle Mukařovského v této románové trilogii probíhá velká proměna vztahu Čapka ke skutečnosti a k člověku. Čapek již cítil nastupující nebezpečí fašismu, a tak pocítoval potřebu uspořádat si tento svůj vztah. Právě proto napsal *Hordubala*, *Povětroně* a *Obyčejný život*, ve kterých sice nedochází k jasným závěrům, ale je, podle Mukařovského, v celé trilogii cítit, jak o toto dosažení usiluje. Toto úsilí vede podle něj Čapek ve všeobecném zájmu. Ve své stati autorovu proměnu popisuje takto: „*...Čapek už není skeptikem, kterým býval, a také si nepohrává s filosofickými teoriemi. A také už není subjektivistou, který by myslil jen na své osobní problémy. Boj o pravdivé poznání je mu zřejmě bojem vedeným v zájmu nadosobním, obecném, a je mu záležitostí svrchovaně vážnou.*“⁵²

Můžeme tedy vidět, že Mukařovský se snaží Čapkův koncept vyložit jako boj o poznání jediné pravdy, ač z trilogie je jasné, že Čapek existenci jedné jediné pravdy naprosto vylučuje. Tento Mukařovského přístup a s ním spojená dezinterpretace Čapkova konceptu je Mukařovského snaha tento koncept ocenit skrze jediný možný marxisticko-leninský přístup k literatuře v této době.

Jinak k interpretaci románu přistoupil Jan Řezáč, šéfredaktor časopisu *Světová literatura* a také překladatel či teoretik umění. Ten, na rozdíl od Mukařovského, který se Čapkův

⁵⁰ Tamtéž, str. 313.

⁵¹ Tamtéž, str. 314.

⁵² Tamtéž, str. 314–315.

koncept snaží ocenit skrz filozofii doby, Čapkovi spíše vytýká, kde všude se jeho filozofie mylí. Jeho esej s názvem *Karel Čapek proti Karlu Čapkovi* byl jako doslov otištěn k prvnímu poválečnému vydání trilogie v roce 1956.

Již ze samotného začátku eseje je patrné jakým způsobem Řezáč na Čapka nahlíží. V jeho přístupu jsou patrné tendence kritizovat Čapkovu filozofii, a zároveň se snaží překonat stará dogmata typu, že Čapek byl jen „hradní buržoasní autor“, a na Čapkově díle nalézt to, co lze ocenit. Na tento rozpor odkazuje již sám název eseje. Řezáčův přístup shrnuje následující věta: „*Dnešní čtenáři, hodní tohoto čestného označení, přešli přes čapkovsky široký most lásky a úcty k člověku, propast dvou společností a jejich ideologií, které je od Karla Čapka odděluje, a hledají v jeho díle sluneční paprsky toho umění, jimiž se jeho knihy prodraly houštinami a úhory omylů a desilusi k dnešku a pro něž se dožijí zítřka.*“⁵³ I přes to však Řezáč upozorňuje, že Čapek se ve vývoji událostí před druhou světovou válkou mylil, a kritizuje klamání nejen Čapka, který jako mnoho dalších intelektuálů věřil, že demokracie naplní své ideály.

Jan Řezáč konstatuje, že celou Čapkovou tvorbou prostupuje pragmatismus. Vytýká Čapkovi, že se vyhýbá změnám, že není dostatečně proměnlivý a že ve své tvorbě slučuje poezii s filosofií. Rozepře mezi Čapkem filosofem a Čapkem spisovatelem podle Řezáče vrcholí právě v této trilogii, kde Čapek používá metodu skládání pohledů a charakterů s cílem znejistit čtenáře, nabídnout mu myšlenku, že je právě tolik pravd, kolik je pohledů.⁵⁴ Právě sem směřuje další Řezáčova výtka, jelikož Čapek podle něj popírá poznatelnost světa. Konkrétně v eseji píše: „*Nesouhlasíme však s Karlem Čapkem především v tom, že svými názory popírá poznatelnost světa a poznatelnost pravdy. Čapek trilogií prohlašuje, že svět je nepoznatelný; vždyť život jediného člověka je nepoznatelný. To je nebezpečný sráz propasti jeho filosofického názoru, kam ho dnešní čtenáři sledovat nebudou.*“⁵⁵ Je jasné, že s tímto Čapkovým názorem Jan Řezáč nesouhlasí, vezmeme-li v potaz dobu, ve které svůj doslov píše, a filozofii této doby, tedy marxismus-leninismus, který naopak prohlašuje, že pravda je jen jedna a je to ta jeho, a tím pádem je myšlenka na oprávněnost mnohosti pravd

⁵³ Řezáč, J. Karel Čapek proti Karlu Čapkovi. in *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1956, str. 451.

⁵⁴ Tamtéž, str. 454.

⁵⁵ Tamtéž, str. 455.

pro literární kritiku této doby nepřijatelná. S tímto souvisí i další výtky Řezáče, kdy podle něj Čapek svět zkoumal a poměřoval, ale svět je potřeba měnit.

Pro Řezáče je nejproblematictější částí právě *Obyčejný život*. Tento román je pro něj „životopisem měšťáka své doby“, a hrdinu odmítá uznávat jako nadčasově pojatého obyčejného člověka, jak byl brán čtenáři v době po vydání.⁵⁶ Hlavní nedostatek tohoto románu, ve kterém je dle Jana Řezáče nejvíce Čapkových omylů, shrnuje následovně: „*Nesmíme podlehnout autorově umělecké sugesci, to jest uhrančivému názoru, jak se fatalisticky smířit s bludištěm v člověku a ve společnosti, z které podle něho není východiska.*“⁵⁷ Řezáč právě pro nejistotu a úzkost románu toto dílo označuje za český existencionalní román *avant la lettre*. Čapek má podle Řezáče s existencionalisty společný zájem o filosofii a literaturu, která se cítí být společensky odpovědná. A právě trilogii označuje Řezáč za dílo, ve kterém vyvrcholila v Čapkovi společenská skepse.⁵⁸

I přes všechny výtky však Řezáč trilogii označuje za významné dílo Karla Čapka, které přichází s novými poznatky a je zajímavé zvolenou metodou a kompozicí. Řezáč také velmi kladně hodnotí části, které popisují dětství hlavního hrdiny *Obyčejného života*. Díky tomuto Čapkově románu se můžeme lépe orientovat v myšlenkách Karla Čapka, a tím pádem ho hodnotit s větší spravedlností. V samém závěru Řezáč dodává: „*Ať se to zdá sebestarodnější – trilogie nás učí; než vyslovíme svůj soud nad kterýmkoliv člověkem, uvědomme si, že je třeba ho nejprve důkladně poznat; neboť i to je část činorodé lásky k člověku – velmi důležitá část socialistického humanismu.*“⁵⁹

Karel Čapek samozřejmě nezůstával mimo zájem ani u zahraničních literárních vědců. Interpretacím jeho díla se věnovala i sovětská kritika, ač románové trilogii či povídkovým souborům, které po filozofické stránce nemohla akceptovat, nevěnovala tolik pozornosti, jako výkladu Čapkových protifašistických děl, která byla pro sovětskou literární vědu z hlediska ideologie přijatelnější.⁶⁰

⁵⁶ Tamtéž, str. 460.

⁵⁷ Tamtéž, str. 460.

⁵⁸ Tamtéž, str. 461.

⁵⁹ Tamtéž, str. 462.

⁶⁰ Kudělka, V. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1978, str. 82.

Jedním z literárních vědců, který se Čapkovým dílem zabýval velmi podrobně, byl již zmíněný Sergej V. Nikolskij, který v 50. letech vydal studii o Čapkovi, která obnovila zájem o jeho dílo. V této krátké práci s názvem *Karel Čapek* věnuje většinu prostoru dílům protifašistickým, za vrchol Čapkovy tvorby považuje *Válku s mloky*, ve které dle Nikolského Čapek nejenom satiricky zobrazuje nástup Hitlera k moci, ale také kritizuje buržoazní společnost. Naopak dílům zabývajícím se obyčejným člověkem se věnuje velmi málo. To, že Čapek nevěřil v možnost poznání světa a přicházel s konceptem plurality pravd, je dle něj důsledkem toho, že člověka zkoumal jako izolovaného jedince a ne jako součást kolektivu⁶¹. Trilogii samotné v této studii věnuje Nikolskij pouze jednu větu, ve které ji označuje jako návrat, kdy Čapek problém osobnosti řeší opět relativisticky.⁶² O Čapkově poslední knize *Život a dílo skladatele Foltýna* se Nikolskij ani nezmiňuje, což opět svědčí o tom, jak byla Čapkova filozofie plurality v životě neslučitelná s filozofií marxisticko-leninskou.

Románové trilogii se začal blíže věnovat ke konci sedmdesátých let, kdy se ve své knize s názvem *Fantastika a satira v díle Karla Čapka* zamýšlí nad trilogií v kapitole *Filozofická krize*. Nikolskij nejprve dává dílo do kontextu společenského vývoje, který naruší Čapkovu relativistickou tezi, že každý má svoji pravdu, a právě proto se Čapek vrací k problému pravdy, který již začal ve svých povídkových souborech *Boží muka* a *Trapné povídky*. Tentokrát však podle Nikolského Čapek dochází k jinému řešení stejného problému.⁶³ Čapek touto trilogií dle jeho názoru překonal myšlenku o tom, že pravda je subjektivní. Cesta tohoto překonání byla podle Nikolského značně spekulativní, jelikož Čapek na ní vyměnil tezi o pluralitě pravd, a místo ní přišel s tezí o pluralitě v lidské bytosti. Tato pluralita pak vede k možnosti pochopit jiné lidi a porozumět jim. v knize píše: „... *ať byla cesta jeho úvah jakkoliv složitá, podařilo se mu shodit okovy mylného přesvědčení, že každý má svou pravdu, a otevřít si cestu k dalšímu vývoji, k vytyčení nových otázek, k odmítání i souhlasu. Samotný termín relativismus, dříve pro Čapka tak běžný, z jeho slovníku skoro mizí.*“⁶⁴ I když Nikolskij upozorňuje, že sklon přeceňování mnohosti a shovívavosti k ostatním se

⁶¹ Nikolskij, S. V.: *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1952, str. 8.

⁶² Tamtéž, str. 13

⁶³ Nikolskij, S. V. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, str. 158.

⁶⁴ Tamtéž, str. 160.

v Čapkově tvorbě bude nepatrně projevovat dál, je podle něj hlavní bariéra Čapkova dalšího filozofického vývoje, tedy relativismus se svojí tezí o subjektivnosti pravdy, překonána.

Z prvotního plytkého rozboru bychom mohli nabýt dojmu, že kritika držící se marxisticko-leninské filozofie tento Čapkův román přijme, jelikož hrdinou je obyčejný, pracující člověk a Čapek svým konceptem směřuje k jakési jednotě lidstva, což s touto filozofií souhlasí. Problém však nastává v samém jádru konceptu obyčejného člověka, který tkví v pluralitě av oprávněnosti plurality pravd, což je v rozporu s marxisticko-leninskou filozofií, jak můžeme vidět například ve stati J. Řezáče. Ten Čapkovi pluralitu a s ní přicházející nepoznatelnost člověka a světa vytýká, Čapkův koncept považuje za vyvrcholení jeho společenské skepse. K problematice plurality se vyjadřuje i sovětský literární vědec S. V. Nikolskij, který říká, že Čapek konečně překonal svoji dlouho prosazovanou tezi o pluralitě pravdy, ač z cesty, kterou k tomuto překonání zvolil, tedy záměnu plurality pravdy za pluralitu v lidském životě, je S. V. Nikolskij spíše rozpačitý. Po tomto přiblížení rozporů mezi Čapkovým konceptem a marxisticko-leninskou filozofií musíme ocenit stať J. Mukařovského, který dokázal skrze tuto danou optiku ocenit význam tohoto konceptu, ač se při tom dopustil dezinterpretace a Čapkův koncept zcela převrátil v boj za poznání jediné pravdy, jejíž existenci sama trilogie zcela popírá.

2.2.2 Recepce se snahou o změnu přístupu

Jak jsem již zmiňovala, objevovaly se i interpretace smířlivější, které se snažily poněkud zjemnit ostrý politický pohled, s jakým k dílu Karla Čapka přistupovali autoři, o kterých jsem mluvila v předešlé kapitole. Jedním z takových byl Ivan Klíma, slavný český spisovatel. Ten stál za první poválečnou monografií o Čapkovi, která vyšla v roce 1962, ve které se snaží k Čapkovi přistupovat osobněji, ač duch doby je v monografii stále přítomen. Například na začátku kapitoly o trilogii, ve které Klíma popisuje situaci na začátku třicátých let a ve které zdůrazňuje, že ač Čapek stále nevěří v nutnost revoluce, uvádí, že jeho ideály se nyní již shodují s těmi komunistickými.⁶⁵

Román *Obyčejný život* Ivan Klíma označuje jako „z básněné schéma průměrného života“.⁶⁶ Pro Klímu byla celá trilogie Čapkovým závěrečným pokusem o smíření lidí, o které se ve

⁶⁵ Klíma, I.: *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, str. 99.

⁶⁶ Tamtéž, str. 109.

svých prózách už několikrát pokoušel, Klíma píše: „*Chtěl je (smíření) nalézt ve změkčení pravd. (Nikdo nemá úplnou pravdu a všichni alespoň díl pravdy.) Chtěl postavit člověka nad všechny pravdy. (Svět bude zlej pokud nezačnou lidi věřit v lidi.) Chtěl vytvořit harmonický svět a nalézt pro lidi věci a zájmy, které by je sbližovaly.*“⁶⁷ Podle Klímy se to však Čapkovi nepovedlo, neboť svět stál na nerovnosti a jeho poselství, že by měl člověk milovat své bližní jako sebe samého, společnosti zmítané krizí nic nového nepřinese.⁶⁸

Dále Ivan Klíma píše, že Čapek vnímal krizi ve třicátých letech spíše jako krizi lidských vztahů, a právě proto se svojí trilogií snažil oslovovat lidi a nacházet důvody k jejich bratrství. Klíma však upozorňuje, že jeho trilogie byla porážkou, neboť na ni nebyla vhodná doba. Upozorňuje, že sám Čapek to věděl, a tak se zřejmě nepokoušel o vytvoření nového filozofického konceptu, ale spíše upozorňoval na pustotu a cizost mezilidských vztahů.⁶⁹ Neboť sám Čapek věděl, že je třeba obrátit svoji pozornost k rostoucímu nebezpečí nacismu, Klíma tedy shrnuje příčinu Čapkova neúspěchu o usmíření lidstva takto: „*Lidští mloci vylézali ze ztajených puklin podzemí. Nebyla doba na úvahy o složitosti lidského chápání, ani na kázání o vzájemné všeodpouštějící lásce.*“⁷⁰

Je možné souhlasit s tím, že situace ve společnosti vedla Čapka k vytvoření tohoto konceptu a také s tím, že lze tento koncept považovat za pokus o smíření. Čapkovi se však podařilo vytvořit něco, co je aplikovatelného neustále a na každou společnost, jeho koncept je nadčasový, podobně jako zbytek jeho tvorby. Situace, ve které se všichni lidé na světě respektují a cítí se být součástí celku, je spíše myšlenka utopistická, což si Čapek jistě uvědomoval, a tak tento jeho koncept vnímám více jako předložení ideálu, ke kterému by lidstvo mělo směřovat.

Ivan Klíma se k Čapkovi vrátil v roce 2002, kdy napsal druhou monografii s názvem *Velký věk chce mít též velké mordy: Život a dílo Karla Čapka*. Klímův pohled na Čapka v této monografii se však odlišuje. V době napsání první monografie v roce 1962 byl Ivan Klíma podporovatelem komunistické politiky a členem Komunistické strany, což se změnilo po IV. Sjezdu spisovatelů v roce 1967, kdy ve svém projevu usilovat o větší demokratizaci

⁶⁷ Tamtéž, str. 111.

⁶⁸ Tamtéž, str. 111–112.

⁶⁹ Tamtéž, str. 112–113.

⁷⁰ Tamtéž, str. 113.

společnosti. Po tomto projevu byl ze Strany vyloučen a stal se kritikem komunistického režimu a součástí disentu. Ivan Klíma pochopil, že demokracie a socialistický režim nejsou slučitelné.⁷¹ S proměnou jeho politického názoru se proměnil i pohled na Karla Čapka.

V monografii se také nachází několik kapitol věnovaných trilogii, Klíma však filozofickou rovinu románů spíše vynechává. Trilogii považuje za nejpovedenější z jeho rozsáhlejších prozaických děl, ve které Čapek s velkým umem a originalitou vystavěl kompozici a předvedl ohromnou imaginaci. K samé filozofické rovině trilogie ale píše: „*Úmyslně jsem nezdůrazňoval filozofickou rovinu díla, na kterou tak naléhavě upozorňoval Čapek sám a o níž mluvila jednou pochvalně, podruhé s nelibostí soudobá kritika. Myslím totiž, že podobně jako v R. U. R. či Krakatitu skvělý vypravěč zvítězil nad filosofem. Snaha dát příběhům další rozměr ovšem vedla Čapka k originálním tvůrčím postupům.*“⁷² A tak Klíma oceňuje trilogii spíše z hlediska výstavby textu, než z hlediska filozofického.

2.2.3 Recepce odkrývající nová hlediska konceptu

Jednou z prvních interpretací, která otevřela cestu novým přístupům, byla recepce Alexandra Matušky, slovenského literárního vědce. Ten se snažil jádro zájmu přenést z politických interpretací spíše na literární kritiku. Jeho monografie s názvem *Člověk proti zkáze: Pokus o Karla Čapka* se stala významným mezníkem v přístupu k Čapkově tvorbě.

Alexander Matuška na trilogii pohlíží jako na shrnutí motivů, které se v Čapkově tvorbě již objevují delší dobu, konkrétně ji vidí takto: „*...je jakýmsi kompendiem, encyklopedií prvků a složek, rozsetých všude v jeho tvorbě; je návratem i pokračováním.*“⁷³ Z hlediska myšlenky se v této trilogii Čapek podle Matušky ocitá v nové pozici, jelikož zde překračuje individualitu člověka a zapojuje ho do něčeho nadindividuálního, podle Matušky je tím nadindividuálním lidské bratrství. Matuška dále upozorňuje, že postavy této trilogie jsou zasazeny do dobové atmosféry, že přítomnost je obsažena ve všech dílech, a nevidí to ti, kteří se soustředí pouze na noetický výklad, který časoprostor absolutizuje. Matuška zdůrazňuje, že forma románů není jejich obsahem⁷⁴. Alexander Matuška tedy trilogii shrnuje

⁷¹ Metličková, M.: Ivan Klíma. *Paměť národa*. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/klima-ivan-20150327-0>.

⁷² Klíma, I.: *Velký věk chce mít též velké mordy: Život a dílo Karla Čapka*. Praha: Academia 2002. str. 162.

⁷³ Matuška, A. *Člověk proti zkáze: Pokus o Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1963, str. 169.

⁷⁴ Tamtéž. str. 169–170.

následujícím způsobem: „Kromě toho, že sleduje svou tezi a literárně ji uskutečňuje, předstupuje Čapek před čtenáře s určitým obrazem světa, a s určitým obsahem. V tomto obsahu a obraze je na prvním místě individuální, jež v poslední části trilogie směřuje k obecnému; ani v jedné ze tří částí není civilizace a sociální problematika pouze dekorací.“⁷⁵

Podle Matušky je trilogie „odpoutáním od skutečnosti“, jelikož spíše než by zobrazovala životní události, vede nás k zamyšlení nad nimi a k jejich následnému hodnocení, a spíše než o podobu jde o smysl. Podle Matušky: „... skutečnost není to, co hrdinové vlastní, nýbrž to, čeho se touží zmocnit a podržet pro sebe jako jedinou jistotu“⁷⁶ Dále Matuška uvádí, že události, ve kterých postavy trilogie hledají smysl a celistvost svého osudu, nejsou zobrazovány, ale spíše shrnuty a čtenářům vnucovány, což je podle Matušky: „...do určité míry ve shodě se slovy jasnovidce z románu *Povětroň*, že pravá skutečnost se nezjevuje a musí být vytěžena prací, analýzou a soustředěním...“⁷⁷

I přes to, že Alexander Matuška chápe trilogii jako odpoutání od skutečnosti, uvádí, že Čapkovi se podařilo vytvořit něco, co Matuška nazval „malou“ skutečností. Čapek totiž podle něj zobrazil velmi souvisle, s velkým množstvím detailů a reálií, skutečné lidi ve skutečných okolnostech, jako příklad uvádí dětství hrdiny románu *Obyčejný život*.⁷⁸

Právě tímto svým přístupem, kdy se ve výkladu myšlenek trilogie Matuška neomezil pouze na poznání člověka a skutečnosti, ale snažil se pochopit dílo jako celek, odkryl cestu dalším možnostem interpretací.⁷⁹

Dalším, kdo se na Čapkův *Obyčejný život* snažil podívat z odlišného hlediska, byl Jiří Opelík, literární kritik, historik a vysokoškolský učitel. Ten se na tento román zaměřil ve své studii s názvem *Obyčejný život čili Deukalion*, která vyšla v roce 1966 ve sborníku studií *Struktura a smysl literárního díla*.

Deukalion z názvu odkazuje k řecké mytologii, kdy Deukalion je považován za stvořitele dnešního lidstva, když se nad ním a jeho ženou bůh Zeus slítoval a nechal je znovu osídlit

⁷⁵ Tamtéž, str. 170.

⁷⁶ Tamtéž, str. 220.

⁷⁷ Tamtéž, str. 221.

⁷⁸ Tamtéž, str. 220.

⁷⁹ Kudělka, V. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 79.

zemi lidmi. Deukalion s manželkou za sebe házeli kameny a právě z nich vznikali noví lidé. A tuto postavu řecké mytologie dává Opelík do souvislosti s postavou básníka nejen z *Povětroně*, ale i z *Obyčejného života*. Opelík si totiž všímá toho, že ač v životě hrdiny nejdůležitějšími Já byli obyčejný dobrák, ten s lokty a hypochondr, tak to byla právě postava básníka, která se i přes to, že v mužově životě byla pouhým fragmentem, dokázala natolik emancipovat, že vytvořila vlastní interpretaci obyčejného života.⁸⁰ Postava básníka dává Opelíkovi možnost nahlédnout na tvůrčí procesy Čapka, jelikož postava básníka s sebou přináší ukázkou tvůrčího procesu a estetického systému, kterého se postupně dopracovává.⁸¹

Postava básníka je pro Opelíka ústřední a věnuje se jí ve své stati dál. Nachází jistou spojitost mezi románem *Obyčejný život* a povídkou *Básník* ze souboru *Povídek z jedné kapsy*. Postavu z této povídky, básníka Jaroslava Nerada, spojuje s českým básníkem Vítězslavem Nezvalem, což dokládá argumentací Nerada, která se velmi podobá částem z Nezvalových manifestů, a dokonce i jistou podobností ve jménech. Opelík tedy i k básníkovi z *Obyčejného života* hledá prototyp ve skutečném životě, a označuje za něj Petra Bezruče.⁸² Tato Opelíkova interpretace je svého druhu první a jistě velmi odvážná. Opelík své tvrzení dokládá množstvím podobností mezi jejich životy občanskými a básnickými, například píše: „*Hrdinu Čapkova románu lze podobně jako Bezruče určit výraznou ambivalencí mezi obyčejným člověkem a básníkem. Životního běhu se týkají další styčné body. Jsou to u obou devadesátá léta, v nichž dochází k básnické erupci... Je to onen předčasný odchod z pražské filosofické fakulty do střízlivě praktického života...*“⁸³ Dále Opelík přichází s dalšími spojnicemi a argumenty, mezi nimi například zmiňuje špatné zdraví obou, či podobné osudy za první světové války. Opelík upozorňuje, že tento způsob tvoření postav je pro Čapka typický, když zřejmě pod vlivem žurnalistiky při svém tvůrčím procesu často začíná od skutečných osob, jak dokazuje již postava Hordubala, založená na skutečném osudu Juraje Hardubeje.

Celou tuto rovinu s postavou básníka Opelík považuje za rovinu, ve které Čapek čtenářům předvádí svoji poetiku. A Opelík v analýze pokračuje dál a dochází k následujícímu závěru:

⁸⁰ Opelík, J. *Obyčejný život čili Deukalion* in *Struktura a smysl literárního díla*. Praha: Československý spisovatel, 1966, str. 144–145.

⁸¹ Tamtéž, str. 146.

⁸² Tamtéž, str. 147.

⁸³ Tamtéž, str. 148.

„*Obyčejným životem* vyslovil Čapek jedno ze základních tvrzení svého estetického systému: *Každý je básník!*“⁸⁴ V tomto je celá trilogie podle Opelíka velmi jednotná, neboť Hordubal je důkazem této teze, kdy obyčejný sedlák, který umí sotva psát, je v duši velmi citlivý a vnímavý. *Povětroň* nám potom ukazuje básníka-profesionála při tvůrčím procesu a v *Obyčejném životě* nám předkládá model básníka i již zmíněnou tezi.⁸⁵ Svoji stať Opelík završuje shrnutím, že hrdina *Obyčejného života* je z poloviny fikcí a z poloviny autostylizací. Právě autostylizace, jak již bylo řečeno, dává čtenářům možnost pochopit Čapkovu poetiku, a fiktivní hrdina je rovněž básníkem.⁸⁶ V závěru své stati toto Opelík shrnuje následujícím způsobem: „*Básník je sám sebou i každým z nás, obyčejným člověkem. A každý z nás, obyčejných lidí je automaticky i básníkem.*“⁸⁷ Tímto Opelík uzavírá interpretaci jedné z rovin, která byla dle něj dosud kritiky opomíjena.

Opelík tedy spojnicí těchto tří románů viděl v postavě básníka. Je jisté, že této postavě Čapek přikládal velký význam, jelikož ač se tato postava v mužově životě spíše jenom mihne v podobně krátké životní fázi, je natolik samostatná, že v závěru vytváří vlastní pohled na život. Z toho vyplývá, že postava básníka je sama o sobě založená na tom, že pohlíží na svět z jiného úhlu, ač člověk sám si ani nemusí uvědomovat, že v sobě takového básníka nosí. Opelíkova studie zaměřující se na tuto postavu je dle mého názoru velmi zajímavá a rozkrývá dosud nepoznanou část Čapkovy konceptu, část, na kterou by se čtenář bez této studie nejspíše nezaměřil.

V sedmdesátých letech se zájem o tvorbu Karla Čapka znovu rozvířil, velkou měrou na tom přispělo čapkovské sympóziem ve Varšavě v roce 1970.⁸⁸ Dalším, který se rozhodl nepřístupovat k románové trilogii pouze z hlediska poetiky, byl František Buriánek, český kritik a literární historik. Ten se nejdříve románové trilogii věnoval ve stati *K typologii románového žánru v díle Karla Čapka*, která vyšla v roce 1973. V roce 1978 se k Čapkovi vrátil svojí monografií s názvem *Karel Čapek*, kde trilogii věnoval samostatnou kapitolu.

⁸⁴ Tamtéž, str. 151.

⁸⁵ Tamtéž, str. 152.

⁸⁶ Tamtéž, str. 158.

⁸⁷ Tamtéž, str. 157.

⁸⁸ Kudělka, V. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987, str. 80.

František Buriánek hned ze začátku své interpretace zpochybňuje, zda je důležité vnímat tuto trojici románů jako jeden celek. Spojnice všech knih podle Buriánka existuje v rovině filozofické, tuto celistvost nakonec zdůraznil i sám Čapek svým doslovem. Doporučuje ale vnímat tyto tři romány samostatně, píše: „*Jenomže my můžeme číst, a obvykle také čteme, tři zmíněné romány jako samostatná umělecká díla. Díla jsou to vzájemně od sebe značně odlišná – už tématem, prostředím, postavami a jejich osudy, také svou kompozicí a stylem.*“⁸⁹

Buriánek *Obyčejný život* hodnotí jako román analytický a vidí v něm analogii k Joyceovi, podobně jako Jan Blahoslav Čapek. Čapkův *Obyčejný život* se však od moderních analytických děl, které se soustředí na destrukci lidských osobností a lidských hodnot, liší tím, že nekončí rozkladem osobnosti, ale nachází v něm podstatu lidského života. Čapkův román tedy nemá nihilistický obsah, a podle Buriánka neobsahuje ani skepsi, která je tomuto Čapkově dílu mnoha kritiky přisuzována, ale naopak Čapek dochází k pozitivním závěrům. Konkrétně Buriánek píše: „*Dojde až k docela pozitivní a jednoznačné pravdě, která má dokonce i společenské, etické a politické důsledky: upevňuje demokratickou představu lidskosti.*“⁹⁰ V době nastupujícího fašismu v Německu byla tato, podle Buriánka „spíše váhává“ oslava života, politickým aktem.⁹¹

Jak jsme si mohli ověřit v této kapitole, s monografií A. Matušky nastal zlom a většina recepcí na *Obyčejný život* začala pohlížet z nových hledisek. A tak nám A. Matuška mimo jiné předkládá význam dobovosti v tomto románu, J. Opelík velmi podrobnou a významnou analýzu postavy básníka, na které Karel Čapek dle jeho výkladu předvádí svoji poetiku a skrze kterou vyslovuje tezi o básníkovi v každém člověku, a F. Buriánek srovnání s analytickými díly světové literatury, na rozdíl od kterých však Čapek díky svému detailnímu rozboru vnitřního života jedince nachází klíč k toleranci a lásce mezi lidmi.

⁸⁹ Buriánek, F. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978, str. 242.

⁹⁰ Buriánek, F. K typologii románového žánru v díle Karla Čapka in *Z moderní české literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1980, str. 149.

⁹¹ Tamtéž, str. 149.

2.3 Recepce po roce 1989

Zájem o Čapkovo dílo přetrvává do současnosti, po sametové revoluci a celkové změně poměrů u nás se proměnil i způsob pohlížení na literaturu. Literární vědci se již nemusejí k Čapkově filozofii stavět z jasně dané pozice a mají v jejím výkladu svobodu. V rámci této kratší kapitoly se tak zmíním například o B. Bradbrookové, S. Richterové či J. Holém.

Tvorbou Karla Čapka se zabývala například Bohuslava Bradbrooková, spisovatelka a literární historička, která v roce 1952 emigrovala do Velké Británie. Tam vydala svoji monografii s názvem *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory* již v roce 1998, kterou poté sama přeložila a upravila, aby mohla v České republice vyjít v roce 2006.

Při interpretaci *Obyčejného života*, kterému se věnuje v kapitole s názvem *Romanopisec*, pojmenovává tři perspektivy románu, ta první, tedy obyčejný život, jak ho pán ve svém životopise popisuje. Druhá rovina je podle Bradbrookové introspektivní, ve které se objevuje pluralita možností, které ovlivňují lidský život. A konečně perspektiva třetí, která se obrací ke všem lidem a propojuje jejich životy. Bohuslava Bradbrooková se pak zamýšlí, zda jde v trilogii skutečně o noetiku, nebo o cit, píše: „*Jelikož všichni tři hrdinové trpí srdečním neduhem, symbol srdce se rýsuje významně, ke konci snad nejsilněji – že však Čapek nepojmenoval ani hrdinu Obyčejného života, ani Povětroně, přece jen naznačuje pointu pátrání, hledání, tu noetickou. I když není možné dopracovat se pravdy absolutní, zůstává naděje v lidskou sympatii a vzájemné porozumění prýšticí z hlubšího vzájemného poznání – kde spolupracuje mozek se srdcem.*“⁹²

Bradbrooková oceňuje, jak Čapek dokázal, že i úplně obyčejný život je zajímavý, a jak dokázal námět takového obyčejného života rozšířit natolik, že by z něj mohl vytvořit románů několik.⁹³ Románovou trilogii označuje za Čapkovo dílo nejvýznamnější a průkopnické. V závěru kapitoly píše: „*Intelektuální záměr autorův neoslabil uměleckou hodnotu emocionálních rysů a vedl k důrazu na morální hodnoty cestou demokratického humanismu obsaženého ve vyvrcholení díla.*“⁹⁴ Podle Bradbrookové najde čtenář v trilogii nejen spoustu příběhů, ale pokud bude hledat pravdu společně s autorem, najde i: „... *diskusi o*

⁹² Bradbrooková, B. *Karel Čapek - hledání pravdy poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006, str. 119.

⁹³ Tamtéž, str. 120.

⁹⁴ Tamtéž, str. 123.

spisovatelském umění, o poměru umění k životu, jakož i o myšlenkách o umělcově odpovědnosti.“⁹⁵

Ve svých esejích se Čapkovi věnovala i česká spisovatelka a profesorka literatury Sylvie Richterová. Ta Karla Čapka považuje za velkého umělce, v eseji s názvem *Čapkovy otázky* píše: „Čapek je velký jako umělec i jako filosof, a jeho nejvlastnější a největší velikost spočívá v tom, že záměrně a systematicky zkoumá filosofické otázky uměleckou metodou...“⁹⁶ V kontextu celého Čapkova díla upozorňuje na to, že víc než všechny fantastické vynálezy či roboti, které Čapek stvořil, mu záleží na člověku, a Čapek se celým svým dílem snaží, aby člověk na sebe a na druhé lidi pohlížel jako na tajemství, a aby tak poznával sebe i ostatní, používá pro to velmi výstižné označení: „*Individuum, tajemství jedinečnosti, mystérium já...*“⁹⁷ Tato tendence vyvrcholila v Čapkově *Obyčejném životě*. Zároveň však Čapek upozorňuje, že takové poznání není jednoduché.⁹⁸

Podle Richterové je jedinou cestou poznání pro Čapka soucit, a jeho největším a trvalým tématem je empatie a láska, ke kterému se v celé své tvorbě Čapek vrací a které čtenářům překládá všemi různými způsoby. Čapek podle Richterové své postavy vytváří na právě na principu empatie.⁹⁹ A právě téma lásky a empatie velmi rezonuje *Obyčejným životem*.

Dále se Richterová zamýšlí nad tím, proč Čapka velké množství kritiků označilo za maloměšťáka, a to nejen kvůli jeho životopisu obyčejného života, ale především kvůli závěrečné scéně s jitrnicemi v knize *Továrna na Absolutno*. V eseji píše: „Čapek jim naservíruje jitrnice, jelita, zelí i knedlíky, štědře k tomu nalévá piva a s otevřeným srdcem naslouchá žvástům lidiček, na kterých je krásné, že jsou živí a obyčejní, a přitom jedineční, jako bude „obyčejný“, jedinečný (a navíc osvícený) starý muž na prahu smrti v *Obyčejném životě*. Co je na té hospodské idylce neodpuštělného?“¹⁰⁰ Dále upozorňuje, že Čapek tuto idylku nikdy neoznačil za svůj ideál, a navíc přidává, že tato hospodská scéna je do očí bijící karikatura. Označit Čapka za maloměšťáka je tak možné jen bez hlubšího porozumění.¹⁰¹ Je

⁹⁵ Tamtéž, str. 123.

⁹⁶ Richterová, S. Čapkovy otázky in *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015, str. 165.

⁹⁷ tamtéž str. 175.

⁹⁸ Tamtéž, str. 171.

⁹⁹ Tamtéž, str. 171.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 174.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 174.

podivné, že Richterová dala do souvislosti tyto dva výjevy obyčejných lidí, jelikož mezi scénou obyčejných lidí v hospodě, která ukazuje obyčejnost, a velmi pozoruhodnou analýzou ukazující neobyčejnost obyčejného člověka je poměrně velký rozdíl. V *Továrně na Absolutno* Čapek skutečně spíše karikuje obyčejné lidi, kteří přirovnávají přípravu zelí k víře, zatímco člověk v *Obyčejném životě* karikaturou rozhodně není, je prostředkem k vyjádření velmi promyšleného filozofického konceptu.

V závěru eseje píše, že Čapek a jeho dílo se nevyhnulo nepochopení a následné křivdě kvůli nepoznání, ale Richterová optimisticky dodává: „*Velká literatura má našťestí tu vlastnost, že to, co kritika nepochopí bezprostředně, zřetelně vystoupí v čase, navzdory všem útokům.*“¹⁰² Je pravdou, že po všech špatně pochopených či vytýkajících výkladech Čapkova konceptu přišla doba, kdy není třeba jeho dílo soudit, ale spíše zkoumat a obdivovat jeho hloubku a propracovanost.

Interpretaci Čapkovy trilogie se věnoval také Jiří Holý, český literární teoretik a historik. Ten svoji stať s názvem *Noetická trilogie?* zařadil do souboru s názvem *Možnosti interpretace: Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Již tento samotný název stati předkládá otázku, zda je skutečně noetika tím jediným, co trilogii spojuje. A Jiří Holý upozorňuje, že to tak není, že noetika je pouze jednou z rovin. O románech konkrétně píše: „*Nejde v nich zdaleka jenom o noetiku... Jsou také soustředěny k lidské existenci, k nitru, ke vztahům mezi mužem a ženou a mezi lidmi vůbec, k možnostem vnímání druhého člověka a dorozumění s ním. Trojice próz obsahuje celý rejstřík témat – osamělost, erotiku, smrt, pýchu a pokoru, poezii, práci, vztah k Bohu. Každá z nich tato klíčová témata rozvíjí svým způsobem.*“¹⁰³

Při interpretaci *Obyčejného života* Holý připomíná, že tato myšlenka mnohosti v lidském životě se u Čapka objevila již například v *Povídkách z jedné a druhé kapsy*. Dále Holý říká, že Čapek tento román napsal záměrně, jelikož na konci roku 1933 polemizoval s názorem, že čeští spisovatelé čerpají pouze z malé české skutečnosti a že je tak česká literatura nudná

¹⁰² Tamtéž, str. 175.

¹⁰³ Holý, J. *Možnosti interpretace: Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Praha: Periplum, 2002, str. 165.

a nezajímavá, že román o obyčejných, drobných lidech je automaticky brán za podřadnou literaturu.¹⁰⁴

Podlé Holého se také více vrstev románu pozornému čtenáři zjeví dříve, než v kapitole, ve které muž prodělá srdeční slabost. Jako příklad uvádí pasáže s metaforickými srovnáními, na kterých je již zřejmé, že je nepíše obyčejný úředník, ale spíše básník. Již toto tak narušuje iluzi lineárního vyprávění, která je později zničena úplně.¹⁰⁵

Po ztrátě iluzí, které se často objevuje v dobové světové literatuře, se ale tento román dostává k nalezení nadosobního řádu, tedy k tomu, že skrze mnohost v nás můžeme pochopit různost druhých. Čapek ji v *Obyčejném životě* podle Holého dostává až do roviny občanské: „...vnímání bližních jako bratří zakládá rovnost a spravedlnost.“¹⁰⁶ Právě zde se Čapek podle Holého přibližuje k Masarykovu pojetí demokracie, tedy že láska a respekt k druhým je uskutečňováním vyššího řádu.¹⁰⁷

Jiří Holý ve své interpretaci také upozorňuje na množství biblických odkazů v Čapkově trilogii, což spojuje s tím, že se hrdinové trilogie ocitají v krajních situacích, bojovali s osaměním a toužili tak po něčem, co by je přesahovalo a čeho by mohli být součástí. Navíc v závěru *Obyčejného života* Čapek píše: „*Snad i Bůh je docela obyčejný život, jen ho uzřít a poznat. Snad bych ho našel v druhých, když jsem ho nenašel nebo nepoznal v sobě; třeba se může potkat mezi lidmi, třeba má docela obyčejnou tvář jako my všichni.*“¹⁰⁸ Podle Holého tak hrdina *Obyčejného života* tušil a prožíval přítomnost něčeho, co nás přesahuje, stejně jako to tušil Karel Čapek sám.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 179–180.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 181.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 182.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 182.

¹⁰⁸ Čapek, K.: *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985, str. 394.

¹⁰⁹ Holý, J. *Možnosti interpretace: Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Praha: Periplum, 2002, str. 182.

Závěr

Ve své práci jsem shrnula to, co mělo vliv na koncept obyčejného člověka, se kterým Karel Čapek přišel ve svém románu *Obyčejný život*. Byl to nejenom okruh lidí, ve kterém se Čapek pohyboval, především tedy spisovatelé okolo *Lidových novin*, pátečníci či angličtí spisovatelé H. G. Wells a G. K. Chesterton, ale také různé filozofické směry, mezi nimi hlavně pragmatismus, humanismus či noetika.

Jedna z rovin Čapkova románu, kterou sám předložil čtenářům v doslovu přidaném k románové trilogii *Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život*, vysvětluje filozofický koncept obyčejného člověka. Čapek přichází s myšlenkou, že v každém lidském životě je životů více, že tyto životy se střídají ve vedení a že právě tato pluralita v každém člověku nás spojuje s lidmi ostatními, jelikož v každém z nás je kousek z ostatních. Právě tento pocit bratrství by nás měl vést k respektu a lásce k jiným lidem.

Nejprve jsem se zaměřila na interpretace tohoto konceptu ve třicátých letech, tedy v době, kdy byl román vydán, a později po Čapkově smrti, kdy se mnoho kritiků k jeho tvorbě navrátilo. Mezi kritiky, kteří koncept ocenili a zcela přijali, patří F. X. Šalda a František Götze. Šalda na koncept pohlíží s uznáním a obdivuje, kolik propojení mezi lidmi se Čapkovi podařilo objevit. Název románu chápe ironicky, jelikož ukazuje právě neobyčejnost obyčejného života. Trilogii za vrchol Čapkovy tvorby pokládá i F. Götze, který kladně hodnotí, že Čapek přešel z velebení malosti k poukázání na ohromnou složitost obyčejného života člověka, tedy že Čapkův pohled na obyčejného člověka se od *Povídek z jedné a druhé kapsy* výrazně proměnil. Na rozdíl od této prózy ale u Čapka vede poznání plurality v lidském životě k lásce a respektu k ostatním. V. Černý považuje koncept za nedotažený tam, kam podle jeho názoru směřoval. Hrdina *Obyčejného života* dle něj sice objevil sounáležitost s lidstvem, ale pravé spasení pro člověka je, když se uchýlí do jednoty, kterou nalezne ve svém duchu. U Černého můžeme vidět, že na koncept pohlíží z hlediska socialismu, který byl v této době velmi významným politickým a filozofickým směrem, jelikož dle něj je hlavním bodem konceptu jednota lidstva a bratrství, a také svoboda, která z této jednoty vyplývá.

Interpretace ze třicátých let, kterým jsem se věnovala, je možné rozdělit také podle toho, na jakou část konceptu se zaměřily především. Zatímco F. X. Šalda, F. Götze a V. Černý se dle

mého názoru soustředili hlavně na to, jak nás pluralita v našem životě spojuje s lidmi, tak A. Novák, J. B. Čapek a M. Rutte se na koncept podívali spíše z hlediska toho, co tato pluralita znamená pro život jedince, tedy jak tuto mnohost v nás uchopit. Novák koncept oceňuje, avšak spíše s ním nesouhlasí a tvrdí, že člověk si z plurality možností vybere jednu správnou, která je pro něj definitivní. Tuto možnost prý pozná na základě svých zkušeností, své duše a svého srdce. J. B. Čapek na koncept pohlíží jako na projev humanismu a Čapek dle něj skrze poznání a nalezení spojitostí mezi lidmi ukazuje čtenářům cestu k humanitě uvnitř sebe. Hlavní účel tohoto Čapkova konceptu je podle J. B. Čapka tedy objevení lásky a úcty k lidem. M. Rutte se naopak nad konceptem zamýšlí z hlediska morálky, kdy varuje před tím, abychom nepřestali rozeznávat dobré a zlé, jelikož vše jsme my a tím pádem je vše pochopitelné. Tuto problematiku však podle mého názoru Čapek neopomenul, hlavní hrdina románu v sobě to cosi nízkého také objevil, dokázal to však potlačit a tato možnost se tak nenaplnila. Čapek nám proto zdůrazňuje, že všechny naše chyby a nedostatky dopadají na celé lidstvo, a tak je na naší zodpovědnosti, abychom tyto špatné možnosti rozpoznali a vyvarovali se jich.

Odras doby se nejvíce projevil v recepcích, které vznikaly po roce 1948. Jelikož se proměnila politická a společenská situace, proměnila se také perspektiva, s jakou na Čapkův koncept pohlížela oficiální kritika. Z recepcí, na kterých je vidět optika marxisticko-leninské filozofie, která byla v této době jedinou povolenou, jsem vybrala J. Mukařovského, J. Řezáče a sovětského kritika S. V. Nikolského.

Mukařovský chápe Čapkův koncept jako úsilí o opětovné sblížení lidí, kteří byli izolováni vlivem kapitalismu, Čapek dle něj jedná v nadosobním zájmu, a jelikož bojuje proti kapitalistické izolaci a snaží se všechny lidi spojit v jeden celek, jedná v duchu marxisticko-leninské filozofie. Tento koncept je podle Mukařovského bojem Čapka za poznání jediné pravdy, což je naprosto v rozporu s Čapkovým konceptem, který existenci jediné pravdy popírá. Tato dezinterpretace je u Mukařovského nejspíše snahou ocenit Čapkův koncept a jeho tvorbu skrze jediný možný úhel pohledu na literaturu. J. Řezáč naopak zvolil přístup, ve kterém Čapkovi vytýká chyby v jeho filozofii. Hlavní kritiku směřuje k tomu, že Čapek se čtenářům svým konceptem snaží tvrdit, že svět je nepoznatelný a neexistuje jediná pravda. Zde je tedy vidět paradoxní rozdíl mezi oběma výklady, kdy Mukařovský koncept vykládá

jako úsilí o poznání jediné pravdy, a naopak Řezáč vytýká Čapkovi, že existenci jediné pravdy vylučuje.

Podobně jako Řezáč uvažuje i sovětský kritik S. V. Nikolskij, který chápe Čapkův koncept jako návrat k otázce pravdy, jelikož společenský vývoj rozvrátil Čapkovi tezi o pluralitě pravd. Čapek tak podle Nikolského, ač spekulativní cestou, kdy tuto tezi zaměnil za tezi o pluralitě v životě, konečně překročil tvrzení o subjektivnosti pravdy, a dosáhl tak posunu ve svém filozofickém vývoji.

Trochu odlišnějším a osobitějším přístupem na *Obyčejný život* pohlíží I. Klíma. Ten ve své monografii z roku 1962 tvrdí, že Čapek se tímto konceptem snažil smířit lidi, najít pro ně to, co by je sblížovalo, což ale skončilo neúspěchem. Čapek tak podle něj spíše upozorňuje na pustotu mezilidských vztahů. Pohled na Čapka se u Klímy však proměnil v souvislosti se změnou jeho politických názorů, v monografii z roku 2002 se filozofii trilogie blíže nevěnuje a oceňuje ji spíše z hlediska výstavby.

Zcela nové přístupy k tomuto románu otevřela interpretace A. Matušky, který se neomezil pouze na noetiku, což bylo jistě dáno i dobou, kdy bylo možné Čapkovu filozofii buď odsoudit, anebo dezinterpretovat, jak jsem již ukázala na interpretacích Řezáče a Mukařovského. Podle Matušky se Čapek tímto románem ocitá v nové pozici, kdy překračuje individualitu a zapojuje se do něčeho nadosobního, tedy do bratrství lidstva. Matuška souhlasí se slovy Čapka, který skrze postavu Jasnovidce z *Povětroně* říká, že pravá skutečnost musí být objevena prací a detailní analýzou. Zároveň Matuška upozorňuje na velký význam doby v tomto románu, ač noetika časoprostor absolutizuje, a zdůrazňuje, že forma románu není jejím obsahem.

Velmi významnou prací je studie J. Opelíka, který se rovněž vyhnul rovině noetické a zaměřil se především na postavu básníka v *Obyčejném životě*. Dochází k závěrům, že jako je básník také pouze obyčejným člověkem, je každý obyčejný člověk básníkem, tedy že básník v lidském životě je postavou velmi významnou a nosnou. Tato Opelíkova interpretace je svého druhu první a velice originální.

Dalším, kdo se snažil román interpretovat z jiného hlediska, než jak nám předložil Čapek svým doslovem, byl F. Buriánek. Podle Buriánka Čapek svým konceptem, ve kterém

zmnožil život jedince, našel podstatu lidského života. Touto svojí myšlenkou Čapek upevňuje demokratickou představu lidskosti.

Literární věda se konceptem obyčejného člověka podle Čapka zabývá i po roce 1989, avšak přístup k němu se liší, jelikož již není potřeba Čapkovu filozofii kritizovat. B. Bradbrooková koncept chápe jako posun od plurality k unanimitě, která vede k harmonii mezi lidmi. Také se zamýšlí nad vlivem citu v Čapkově konceptu a přichází se závěrem, že při lidském poznání spolupracuje mozek se srdcem. Podobným směrem se ubírá i S. Richterová, která tvrdí, že jedinou cestou poznání pro Čapka je poznání skrze soucit. Také dle jejího výkladu se tedy v konceptu obyčejného člověka mísí noetika, tedy rozum, s citem. Díla Karla Čapka, ve kterých se soustředí na individualitu, záhadu Já a jedinečnost, jsou podle ní jeho vrcholnou tvorbou. To J. Holý se na koncept dívá z hlediska občanského, kdy poznání ostatních lidí skrze naši mnohost, které vede k lásce a respektu mezi lidmi, je dle něj uskutečňováním demokratické myšlenky.

Při shrnutí závěrů si můžeme všimnout, jak se s dobou proměňoval význam, s jakým bylo pohlíženo na filozofické sdělení Čapkovy *Obyčejného života*. Ve třicátých letech kritici na tento koncept pohlíželi spíše z hlediska demokratického humanismu, ač již V. Černý v něm viděl spíše prvky socialistické filozofie. Je zajímavé, že ten stejný koncept dokázala své filozofii přizpůsobit i kritika marxisticko-leninská, jak dokazuje například J. Mukařovský, ač ve většině přístupů k němu přistupovala odmítavě. V současných interpretacích se tento koncept opět vykládá spíše jako základ pro demokratický humanismus.

Bibliografie

- BRADBROOKOVÁ, Bohuslava. *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1385-7
- BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978.
- BURIÁNEK, František. K typologii románového žánru v díle Karla Čapka. in *Z moderní české literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1980.
- ČAPEK, Karel. *Spisy. Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1985. ISBN
- ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře I*. Praha: Městská knihovna, 2018. ISBN 978-80-7532-954-7.
- ČAPEK, Jan Blahoslav. *Záření ducha a slova*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1948.
- GÖTZ, František. *Český román po válce*. Praha: Fr. Borový, 1936
- GÖTZ, František. *Na předělu*. Praha: Nakladatelské družstvo Máj, 1946.
- HOLÝ, Jiří. Noetická trilogie?. in *Možnosti interpretace: Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Praha: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-02-1
- KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1962.
- KLÍMA, Ivan. *Velký věk chce mít též velké mordy: Život a dílo Karla Čapka*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0936-1.
- KUDĚLKA, Viktor. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987.
- MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: Pokus o Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. O Karlu Čapkovi a jeho Krakatitu. in *Krakatit*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958.
- NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Karel Čapek*. Přeložila Kamila Jiroudková. Praha: Československý spisovatel, 1952.
- NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Přeložil Milan Hrala. Praha: Československý spisovatel, 1978.
- OPELÍK, Jiří. Obyčejný život čili Deukalion. in *Struktura a smysl literárního díla*. Praha: Československý spisovatel, 1966. ISBN 22-160-66.

RICHTEROVÁ, Sylvie. Čapkovy otázky. in *Eseje o české literatuře*. Praha: Pulchra, 2015. ISBN 978-80-87377-92-5

RUTTE, Miroslav. Výpravy za skutečností. in *Mohyly s vavřínem*. Praha: Fr. Borový, 1939.

ŘEZÁČ, Jan. Karel Čapek proti Karlu Čapkovi. in *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1956.

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 9*. Praha: Melantrich, 1954.

Internetové zdroje:

ČAPEK, Karel. Proč nejsem komunistou. *Přítomnost* [online]. 1924, 4.12.1924, 1(47), 737-739 [cit. 2022-06-07]. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1924/1924_4_12.pdf

ČERNÝ, Václav. Románová trilogie Karla Čapka. *Přítomnost* [online]. 1934, 11(49), 794-796 [cit. 2022-02-22]. ISSN 0862-7614. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1934/1934_11_12.pdf.

ČERNÝ, Václav. Románová trilogie Karla Čapka. *Přítomnost* [online]. 1934, 11(51), 808-809 [cit. 2022-02-20]. ISSN 0862-7614. Dostupné z: https://pritomnost.cz/archiv/cz/1934/1934_11_19_12.pdf.

METLIČKOVÁ, Magdalena. Ivan Klíma. *Paměť národa* [online]. Praha [cit. 2022-06-08]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/klima-ivan-20150327-0>

NOVÁK, Arne. Román mnohohlasý. *Lidové noviny* [online]. 1934, 42(612), 7 [cit. 2022-02-14]. ISSN 1802-6265. Dostupné z: <https://www.lidovenoviny.cz/ctecka.aspx?d=05.12.1934&e=LN1#strana=6>.

ŠALDA, František Xaver. Hromádka moderní české beletrie. *Šaldův zápisník* [online]. 1935, 7(1), 204-225 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid:f7f28c90-86b8-11e4-9d8c-005056827e51?page=uuid:4c235ab0-bc92-11e4-9ade-005056825209>.